

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Bc. Kateřina Zymová

**Nespokojení (ne)demokraté? Politická nespokojenost, odcizení a podpora
demokracie v české společnosti**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Mgr. et Mgr. Jakub Lysek, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci 30. dubna 2019

.....

OBSAH

ÚVOD	4
1 POLITICKÁ PODPORA A DEMOKRACIE	9
1.1 Koncept politické podpory	10
1.2 Politická podpora a politický systém	11
1.3 Interpretace důsledků proměn politické podpory	13
1.3.1 Eroze podpory: od krize demokracie k nespokojeným demokratům	13
1.3.2 Politická nespokojenost – projev kritičnosti, či deziluze?	15
1.3.3 Vzestup populismu	17
2 POLITICKÁ PODPORA V ČESKÉ SPOLEČNOSTI	20
2.1 Pád komunistických režimů a první kroky k demokratizaci	21
2.2 Společenské postoje a chování v postkomunistických zemích	23
2.3 Politický a společenský vývoj v České republice	26
3 VÝZKUMNÝ DESIGN	31
3.1 Koncepty a jejich měření	32
3.2 Metodologie a data	35
3.3 Kontrolní proměnné	37
4 ANALÝZA POLITICKÉ PODPORY V ČESKÉ SPOLEČNOSTI	39
4.1 Podpora demokracie	39
4.2 Regionální odlišnosti v podpoře demokracie	46
4.3 Politická nespokojenost, institucionální a individuální odcizení	49
4.4 Nespokojení (ne)demokraté? Vztah politické nespokojenosti, odcizení a podpory demokracie	54
ZÁVĚR	62
PŘÍLOHY	67
LITERATURA	69
ABSTRAKT	78

ÚVOD

Jsou v současnosti liberální demokracie v ohrožení? To je otázka, která stále častěji zaznívá z nejrůznějších stran. A není divu. Důvody pro znepokojení jsou zřejmé a můžeme je kolem sebe pozorovat každý den. V zemích po celém světě se totiž odehrávají dalekosáhlé změny, které ve svých důsledcích skutečně mohou pro demokratické systémy představovat zásadní výzvu.

Ať už se díváme na dlouho zavedené demokracie západní Evropy či nové systémy v postkomunistickém regionu, můžeme ve společnostech pozorovat rozsáhlé rozčarování až znechucení z politiky. Občané ve velké míře vyjadřují skepsi vůči politickým institucím i politice jako takové. Souběžně s tím dochází k průlomu nových politických subjektů těžících z napětí veřejnosti. Dříve nemyslitelné úspěchy tak zaznamenávají různí populističtí lídři a antisystémové strany, které nově tvarují politickou situaci v zemích. Problémem podobných jedinců a uskupení je však to, že často zpochybňují a napadají klíčové záruky demokratických systémů. Stále větší ochota občanů akceptovat a ztotožňovat se s myšlenkami s liberálními demokraciemi neslučitelnými, se zdá být až alarmující. Situace je podle některých natolik mimořádná, že v podstatě znamená otřes pro dříve neotřesitelný předpoklad stability zavedených demokracií. V souvislosti s tím pak vznáší otázku, zda dokonce nejsme svědky něčeho, co lze chápat jako demokratickou dekonsolidaci (Foa, Mounk 2016, Mounk 2018).

Ačkoliv se mezi sebou konkrétní populisté odlišují, v mnohém jsou si podobní. Shodují se například v jednoduchém pohledu na řešení současných politických problémů či ve snaze o označení viníků zodpovědných za to, proč problémy přesto stále přetrvávají. Všichni přitom touží uspět a následně působit na omezování institucionálních záruk, které vykládají jako překážku pro vykonávání vůle lidu (Mounk 2018: 6–9). Nakolik mohou být podobné tendence ohrožující, koneckonců nejlépe dokazují příklady zemí, v nichž se již populisté k moci dostali. Za nejzřetelnější z nich je v tomto ohledu možné považovat transformaci maďarského systému pod vedením Viktora Orbána. Společenská skepse ze série problémů provázejících působení porevolučních vlád Viktora Orbána totiž vynesla k moci s většinou dostatečnou pro to, aby provedl reformy omezující brzdy a protiváhy demokratického systému, a postupně jej tak transformoval v něco, co bývá i jím samým označováno jako „neliberální demokracie“. Maďarsko bylo přitom po boku některých dalších postkomunistických států vyzdvihováno jako příklad úspěšné demokratické konsolidace. Attila Ágh (2016) ale tvrdí, že podobné přesvědčení

vycházelo především z důrazu na formální stránku konsolidace a opomíjelo nerozvinuté sociokulturní prostředí v zemích, což je podle něj důvod pro to, proč nyní v prostoru střední a východní Evropy znovu pozorujeme spíše demokratický úpadek.

Tomu, že v postkomunistických zemích probíhá něco jako demokratický úpadek, zřejmě nasvědčuje i fakt, že Maďarsko rozhodně není jediné, které se vydává podobnou cestou. O snahách o oklešťování působení nezávislých institucí a omezování individuálních práv se stále častěji hovoří také v souvislosti s kroky polské vlády. Nakonec známky určitého demokratického vyprazdňování bychom podle všeho našli v nejedné další zemi, Českou republiku nevyjímaje (Linek et al 2017, Guasti, Mansfeldová 2018).

Český kontext se podobně jako mnoho dalších zřejmě vyznačuje určitou ztrátou iluzí. Zdá se, že v zemi stále přetrvávají mnohé neduhy, včetně nižšího závazku k demokracii. Často bývá poukazováno na dlouhodobé rozčarování občanů, jehož počátky se patrně datují do doby prvního projevení se problémů demokratické a ekonomické transformace a odhalování problematického počínání politiků (Linek 2010). Skutečnost, že v současnosti nejsilnější politickou sílu představuje hnutí ANO, jehož hlavním tématem se v podstatě stala kritika českých poměrů a korupce, je toho asi jen odrazem. Že si navíc hnutí ANO, které pod záštitou zefektivnění fungování systému často prezentuje povědomé návrhy spočívající například v omezení počtu poslanců, zrušení druhé komory parlamentu nebo změně volebního systému tak, aby posílil postavení vítěze voleb na úkor reprezentace všech zájmů¹, udržuje skoro až neotřesitelnou podporu, dále poukazuje na to, že rovněž v Česku může být ochota voličů tolerovat myšlenky potenciálně ohrožující demokratický systém nezanedbatelná.

Tato práce se tak zaměří na politickou podporu v české společnosti ve snaze osvětlit, jak po téměř třiceti letech demokratického vývoje občané pohlížejí na politiku a co nám jejich postoje mohou na pozadí aktuálních demokratických výzev napovídat. Cílem práce je zodpovědět následující výzkumné otázky:

- 1. Jaké jsou postoje občanů k politice a k demokratickému systému?*
- 2. Souvisí hodnocení fungování politiky s podporou demokracie?*

Politická podpora je v odborné literatuře pojímána jako koncept více dimenzí. Odlišovat jednotlivé druhy či dimenze politické podpory je velmi důležité, neboť se mezi

¹ Babiš, Andrej. 2017. *O čem sním, když náhodou spím*. Dostupné z: <<https://www.anobudeli.cz/file/edee/2017/o-cem-snim-kdyz-nahodou-spim.pdf>>.

sebou mohou rozcházet jak z hlediska zdrojů, tak v tom, jaké mají dopady. Je totiž možné se domnívat, že pokud dojde k propadu podpory konkrétních politiků v úřadu nebo aktuálního výkonu institucí, nemusí to zároveň znamenat, že by mělo souběžně dojít ke změnám v hlubší podpoře institucí jako takových, celého politického systému nebo národa, tedy v podpoře, která se oproti tomu zdá být pro přetrvání politických systémů klíčová (Easton 1965, 1975).

Že se to automaticky nestává a stávat by se to nemělo, však ještě neznámá, že se to ani stát nemůže. David Easton (1975: 445–446) naopak poukazyval na možnost, že pokud je podpora úřadujících politiků dlouhodobě nízká, může dojít k přenosu do hlubší podpory institucí nebo systému samého. Podobně Pippa Norris (1999: 2) v souvislosti s budováním demokracií v postkomunistickém prostoru varovala před tím, že pakliže se občané stanou rozčarovanými z vnímaného výkonu politických elit a nových institucí, může u nich postupem času dojít až k odmítnutí demokracie. Tvrdila přitom, že hrozba ani tak nespočívá v tom, že by si přáli návrat starého režimu, ale že nové systémy bez legitimacy mohou být podkopány například etnickými konflikty, extrémními nacionalistickými stranami nebo postupným rozkladem politických práv a občanských svobod.

V pohledu na to, zda podobná souvislost mezi podporou založenou na hodnocení aktuálního výkonu politických institucí a hlubší podporou institucí jako takových či principů politického systému existuje, se empirické studie vesměs rozcházejí. Na jedné straně totiž vznikly takové, které i přes postupující erozi politické podpory ve smyslu rostoucí skepse občanů vůči politice, klesající důvěry v instituce a nespokojenosti s fungováním systémů neshledaly, že by docházelo k odmítání demokracie nebo politické komunity jako takové. Proměněnou společenskou dynamiku vysvětlovaly jako důsledek rostoucí kritičnosti občanů a s tím se pojících větších požadavků na politiku, které mohou představovat tlak na vylepšení fungování stávajících systémů spíše než jejich ohrožení (Norris 1999, Klingemann 1999, Dalton 2004, Dalton, Welzel 2014). Na straně druhé však začaly vycházet práce, které předpokládaly, že se nemusí jednat o známku rostoucí kritičnosti občanů, naopak může jít zejména v prostředí novějších demokracií spíše o znamení deziluze s tím, že dopady takových pocitů patrně budou úplně jiné (Doorenspleet 2012, Christensen 2016). To je potom důležité zvážit nejen v prostředí novějších demokracií, ale přirozeně v kontextu současného vzestupu populismu také v demokraciích dlouho zavedených (Webb 2013, Stoker, Hay 2017).

Zdá se, že nám aktuální vývoj očividně zavdává dobrý důvod se nad úvahami Davida Eastona a Pippy Norris znovu zamyslet. Rostoucí popularita populistických lídrů přece jen připouští dlouho opomíjenou možnost, že se v důsledku nespokojenosti skutečně mohl proměnit širší vztah občanů k institucím nebo v horším případě přímo k demokratickým principům. Nakonec argument o rostoucí ochotě občanů akceptovat problematické kroky se objevuje stále častěji, a jako takový zřejmě může rozvolnění závazku k demokracii implikovat. Také o tom, že v mnoha nových demokraciích představuje rozsáhlá deziluze občanů téma, nemůže být sporu. Že navíc v některých z nich opravdu dochází k rozebírání záruk demokratického systému a že se tak děje rukou politických lídrů zvolených voliči, jako by přidávalo relevanci dojmu, že v nich možná opravdu k vybudování legitimacy demokracie ani dojít nemuselo, což je mohlo učinit zranitelnými.

Práce je členěna do čtyř kapitol. První kapitola se soustředí na teoretické a konceptuální vymezení zkoumané problematiky. Jejím účelem je představit hlavní používané koncepty a nastínit teoretická očekávání, která budou ověřována v rámci analytické části. Práce se zabývá politickou podporou, první část kapitoly proto představí koncept politické podpory. Politická podpora je v literatuře pojímána jako koncept multidimenzionální, pozornost je tudíž směřována k přiblížení všech těchto dimenzí. S přihlédnutím k existenci více druhů politické podpory se následující podkapitola v teoretické rovině věnuje jejich vztahu vůči politickému systému. Jde přitom především o to zdůraznit, proč je mezi dimenzemi důležité odlišovat a přiblížit, jaké dopady mohou jejich proměny na politický systém mít. V této souvislosti je nastíněn také potenciální vztah mezi nimi. V tom, zda podobná souvislost existuje a jaké mohou být důsledky probíhající eroze politické podpory pro demokratické systémy, se studie rozcházejí. Poslední část kapitoly se proto věnuje přiblížení této debaty. Na základě ní je dále možné formulovat konkrétní předpoklady týkající se vztahu mezi jednotlivými dimenzemi politické podpory.

Následující část práce spočívá v zasazení do kontextu. Jestliže chceme chápat utváření a stav postojů veřejnosti v určité zemi, je potřeba je nahlížet v širší perspektivě historického a politického vývoje. Vzhledem k tomu, že se Česká republika řadí mezi postkomunistické země, tedy země, v nichž se po druhé světové válce ujali nadvlády komunisté, kteří zrealizovali rozsáhlé politické, ekonomické i společenské změny, první část této kapitoly se zaměří na stručné zhodnocení charakteru původních režimů ve vztahu k následující transformaci i dlouhodobějšímu vývoji. V návaznosti na to druhá

podkapitola shrne vyzdvihované trvající odlišnosti v oblasti společenských postojů a chování, jimiž se podle všeho země střední a východní Evropy v porovnání se zeměmi etablovanými vyznačují. Rozdíly jsou však detekovány nejen mezi zeměmi Východu a Západu, ale rovněž uvnitř postkomunistického regionu, proto se podkapitola věnuje také rozcházejícímu se vývoji v nich. Jak již bylo naznačeno, přestože byly některé země považovány za celkově úspěšnější, v současnosti i v nich probíhají spíše demokratické zvraty, čemuž je vyhrazen konec druhé podkapitoly. Přiblížit politický a společenský vývoj v samotné České republice je záměrem poslední podkapitoly. Jde přitom především o to přiblížit základní polistopadové události v zemi, na jejichž pozadí budou společenské postoje dále nazírány, a rovněž vyvodit očekávání ohledně postojů samých.

Třetí kapitola představuje výzkumný design práce. Jedná se o část sloužící především k vykreslení základních východisek a postupů následující analýzy. V kapitole jsou nejdříve shrnuta teoretická zjištění z předchozích částí, z nichž je vyvozena hypotéza, která bude předmětem testování v části analytické. V dalším kroku je stanovena operacionalizace konceptů. Následující podkapitola představuje využívané datové zdroje a metody analýzy dat. Poslední část popisuje kontrolní proměnné, s nimiž bude nakládáno, včetně jejich předpokládaného vztahu se závisle proměnnou.

Poslední část práce je částí analytickou. Jsou v ní tak prezentovány výstupy samotné analýzy. Tomu, jaká je v českém prostředí podpora demokracie, se věnuje hned její první podkapitola. Cílem je prozkoumat, jak občané pohlíží na demokratický systém a nakolik tyto jejich postoje korespondují se schvalováním nedemokratických alternativ. Vzhledem k tomu, že v českém kontextu čím dál diskutovanější téma představují regionální rozdíly, práce se v další podkapitole v krátkosti zaměří také na to, zda je možné podobné odlišnosti nalézt i s ohledem na podporu demokracie a co je může vysvětlovat. Další část se již věnuje pocitům politické nespokojenosti a odcizení ve snaze poskytnout základní vhled do jejich úrovně a stability v české společnosti. Poslední podkapitola se soustředí na prozkoumání vztahu mezi nimi a podporou demokracie ve snaze zjistit, zda existuje souvislost mezi tím, nakolik jsou občané z politiky rozčarovani a tím, jak pohlíží na demokracii samou.

1 POLITICKÁ PODPORA A DEMOKRACIE

Obecně je politickou podporu možné považovat za stěžejní faktor pro správné fungování i přežití demokratických politických systémů. Podporující veřejnost nejenže dává systémům legitimitu, bez níž nemohou přetrvat, ale důležitá je rovněž s ohledem na schopnost vlád přijímat rozhodnutí (Easton 1957, Mishler, Rose 1999). Ačkoliv se různí teoretici liší v pohledu na to, nakolik by veřejnost v demokracii měla být do procesu utváření politiky zapojená², význam její podpory asi můžeme zpochybnit jen stěží.

Neopominutelnou roli hraje politická podpora rovněž při formování demokracií nových. Jestliže veřejnou podporu vnímáme jako předpoklad přetrvání etablovaných systémů, lze se domnívat, že to, zda je veřejnost politice a demokratickému systému nakloněná v prostředí rozvíjejících se demokracií, může přispět k úspěchu, či naopak nezdaru probíhající demokratické konsolidace. Příběh je navíc o to komplikovanější, že tyto nově se formující systémy bývají poznamenány často dlouhou vládou nedemokratických režimů a mnohé ani nemají předchozí demokratickou zkušenost, na níž by mohly navázat. Přechody k demokraciím bývají turbulentní dobou změn doprovázenou nutností transformovat politický řád, pravidla, instituce a mnohdy i nový stát. S těmito změnami bývá nezdídkou spojeno množství těžkostí, které mohou pro probíhající proces ve výsledku představovat vážnou výzvu. Souběžně dochází k proměnám také na poli společenských postojů, utváří se hodnoty jakožto základ demokratické kultury. Je však zřejmé, že se podobný proces nemůže odehrát přes noc, naopak obvykle trvá velmi dlouho. Předpokládá se, že pokud nedojde k vytvoření závazku k demokracii ze strany společnosti stejně jako ze strany politických aktérů, nové instituce zůstávají zranitelné a budování demokracie není dokončeno (Linz, Stepan 1996, Diamond et al 1997, Rose, Mishler, Haerpfer 1998).

Význam politické podpory pro vytvoření a přetrvání demokratických systémů je tedy nepochybný. Co se ale politickou podporou vlastně rozumí? A jak ji můžeme zkoumat? Tomu se ve zkratce věnuje tato první kapitola. Nejdříve je v rámci ní představen koncept politické podpory tvořený více dimenzemi. Dále jsou nastíněna očekávání ohledně vztahu mezi nimi a vůči politickému systému. V poslední části se následně pozornost stáčí k interpretaci zjištění empirických studií, které se v průběhu

² Zde se na jedné straně nabízí například minimalistické pojetí demokracie Josepha Schumpetera (2004), které spočívá v okleštění role občanů v demokracii pouze na volby, na straně druhé lze zmínit participační teorie, které naopak požadují co největší participaci, v níž zároveň shledávají prostředek ke vzdělávání občanů (Pateman 1970).

času politickou podporou zabývaly, s cílem vyvodit konkrétní předpoklady, z nichž práce dále vychází.

1.1 Koncept politické podpory

Koncept podpory odkazuje ke způsobu, jakým se člověk orientuje k určitému objektu skrze své postoje nebo chování (Easton 1975: 436). Pokud pak hovoříme o politické podpoře, bude se jednat o podporu vztahující se k objektům politickým. Literatura zabývající se konceptem politické podpory poukazuje na existenci odlišných druhů politické podpory, které se mohou vázat k různým politickým objektům. Důležitost vzít tuto skutečnost v potaz vychází z toho, že se mezi sebou různé dimenze podpory mohou odlišovat z hlediska zdrojů, které je živí, a zejména pak s ohledem na to, jak dopadají na politický systém. Jakmile veřejnost přestane podporovat úřadující politiky, budou důsledky patrně odlišné, než jaké by přinesla ztráta podpory systému jako takového. Pracovat s politickou podporou jako s jedním celkem by proto mohlo přinášet zkreslené výsledky, a je tak na místě mezi různými dimenzemi odlišovat (Norris 1999: 1–2).

Za určitý výchozí bod úvah o rozlišování různých dimenzí politické podpory lze považovat klasifikaci Davida Eastona (1965, 1975). David Easton hovořil o tom, že existují dva druhy politické podpory, konkrétně podpora *specifická* a *difúzní*, a tři politické objekty, k nimž se může vázat – politická komunita, režim a politické autority. Specifickou podporu chápal jako podporu související se spokojeností veřejnosti s tím, co získává z výstupů politiky a výkonu politických autorit. Jedná se tedy o určité hodnocení politiků a jejich práce. Není přitom ani tak důležité, zda jde o reakci na konkrétní výstup či obecnější vnímání výkonu autorit, který jim veřejnost připisuje. Difúzní podpora se oproti tomu váže k vnímání toho, čím sledovaný objekt je, co reprezentuje nebo jaký význam pro člověka má spíše než k tomu, co dělá. Může tak představovat určitý rezervoár postojů, který umožňuje akceptovat i takové výstupy, s nimiž se jedinec neztotožňuje. Na rozdíl od předpokládaných výkyvů v oblasti specifické podpory se dá očekávat, že se v tomto případě bude jednat o druh podpory, která je trvalejší.

Na Eastonovo pojetí navázaly další studie, které se snažily o jeho rozšíření. Například Pippa Norris (1999) nebo Russell Dalton (1999, 2004) používali konceptualizaci pracující s pěti úrovněmi podpory definovanými v termínech politických objektů. Kromě politické komunity a politických aktérů tak vydělili principy režimu, výkon (či normy a procedury) režimu a instituce režimu. Podporu politické komunity shledávali v základním napojení člověka k národu, podpora principů režimu se dále

vztahuje ke klíčovým principům a hodnotám politického systému, podpora výkonu režimu spočívá v pohledu na specifická pravidla a normy řídicí fungování politiky a na to, jak systém funguje, podpora politických institucí pokrývá vnímání institucí systému a konečně podpora politických aktérů se vztahuje k podpoře konkrétních politiků v úřadu.

Zatímco Easton (1975: 446–447) chápal specifickou podporu jako podporu navázanou k politickým autoritám, difúzní podpora se podle něj může vázat k jakémukoliv politickému objektu. Konceptualizace Pippy Norris (1999: 9–10) zase pojímala pět objektů, nebo také úrovní politické podpory, zde od politické komunity až po politické aktéry, jako určité kontinuum od nejméně difúzní podpory pro národní stát až po nejspecifičtější podporu politiků. Mariano Torcal a José Ramón Montero (2006: 8–10) však tvrdí, že tímto jejím přístupem došlo k zastření existence obou druhů podpory pro politické objekty, a tedy k dezinterpretaci důležitého Eastonova odlišení mezi nimi. Sami proto navazují vytvořením konceptuálního rámce, v němž kromě podpory demokracie jako podpory difúzní a politické nespokojenosti jako podpory specifické vydělují ještě další dimenzi, a sice politické odcizení, které se vyznačuje nezájmem o politiku a pocitem neschopnosti ji ovlivňovat.

Ačkoliv teoreticky je význam rozlišování jednotlivých dimenzí politické podpory zřejmý, praktické oddělování nemusí být bez problému. Pod záštitou politické podpory a jejích dimenzí se totiž obvykle skrývá celá škála různých postojů, které bývají pojímány různě. Debata se tak vede například ohledně toho, zda je možné důvěru politickým institucím považovat za vyjádření širší nebo také difúzní podpory, kterou vůči nim jedinec cítí, nebo zda se jedná o odraz hodnocení aktuálního výkonu politiků v nich, v tomto případě by se tak jednalo spíše o vyjádření podpory specifické (Dalton 2004: 23).

1.2 Politická podpora a politický systém

Jak důležitá pro politické systémy podpora je, bývá zdůrazňováno v literatuře na téma politické kultury. Ve svém významném díle, v němž se snažili o identifikaci prvků politické kultury vhodných pro demokratické vládnutí, například Gabriel Almond a Sidney Verba (1989a, 1989b) za ideální označovali tzv. *občanskou kulturu*, která se na jedné straně vyznačuje aktivitou a zapojením občanů, charakteristikami nezbytnými pro udržení zodpovědnosti politiků, na straně druhé tuto aktivitu vyvažuje i jistá míra pasivity, důvěry a loajality vůči autoritám, což naopak chápali jako prvek nutný pro to, aby političtí představitelé mohli vládnout.

V souladu s předpoklady existence více druhů politické podpory se však lze domnívat, že určité výkyvy v podpoře úřadujících politiků představují běžnou součást demokratické politiky, a jako takové ještě nemusí znamenat výzvu pro přetrvání politických systémů. Proměny podpory odvíjející se od hodnocení aktuálních politických výstupů se totiž nutně neodrážejí v hlubší podpoře klíčových součástí politického systému, která se naopak s ohledem na jeho přetrvání zdá být stěžejní. „*Jinými slovy, demokratický politický systém potřebuje rezervoár difúzní podpory nezávislý na politických výstupech (specifické podpoře), pokud má ustát období veřejné nespokojenosti.*“³ (Dalton 2004: 24).

Jak ovšem ohledně vztahu mezi jednotlivými dimenzemi varoval již Easton (1975: 445–446) pokud nespokojenost s vnímaným výkonem trvá příliš dlouho, může postupem času narušit i silnou oddanost. Tvrdil, že ačkoliv se určité orientace v první řadě mohou odvíjet od reakcí na politické výstupy, postupem času se z vazby na výkon odpojí a transformují se do generalizovaných postojů k autoritám nebo dalším politickým objektům.

Zvážit propojení mezi hodnocením práce autorit a hlubšími postoji k politickému systému je navíc ještě důležitější v prostředí politických systémů nových, a to především z toho důvodu, že v nich vzorce politické podpory patrně mohou být daleko proměnlivější. K hlubší podpoře politického systému a jeho klíčových institucí jsou občané v zavedených systémech vychováni od dětství, difúzní podpora je jim tak vštěpována socializací. Oproti tomu v nových systémech na nic podobného spoléhat nelze, a dá se tak očekávat větší závislost podpory na jejich výkonnosti (Mishler, Rose 1999: 78–79). V souvislosti s tím Pippa Norris (1999: 2) poukázala na to, že pokud se veřejnost v prostředí formujících se demokratických systémů v průběhu času stane rozčarovaná z toho, jak vnímá výkon svých vlád, může dojít k erozi podpory demokracie samé. Dodávala, že systémy jsou méně ohroženy touhou veřejnosti po návratu k původnímu režimu, jako mohou být podkopány různými etnickými konflikty, působením extrémních nacionalistických stran nebo postupným rozebíráním politických práv a občanských svobod.

³ Přeloženo z anglického originálu: „*In other words, a democratic political system requires a reservoir of diffuse support independent of immediate policy outputs (specific support) if it is to weather periods of public dissatisfaction.*“

1.3 Interpretace důsledků proměn politické podpory

O tom, jaké mohou být dopady proměn politické podpory, se ve světě zavedených demokracií začíná intenzivněji hovořit v souvislosti s vývojem přelomu 60. a 70. let minulého století. Tou dobou se totiž začínají projevovat významné změny, jejichž součástí tvořil také přerod nálad a postojů veřejnosti vůči politice a politikům, kteří ji tvoří. Začalo být stále více poukazováno na rostoucí pochybnosti občanů, pokles úrovně jejich spokojenosti a značné rozrůstání nedůvěry a skepse (Dalton 2004: 1–2). Jestliže se předpokládalo, že je podporující veřejnost pro demokratický politický systém klíčová, podobné změny přirozeně vzbuzovaly mnoho pochybností, a pochopit postupující propad podpory a jeho důsledky proto představovalo velmi důležitý úkol.

1.3.1 Eroze podpory: od krize demokracie k nespokojeným demokratům

Výzkumy, které v reakci na probíhající erozi politické podpory vznikaly, se vesměs rozcházely v odhadu příčin a lišily se rovněž s ohledem na předpokládané důsledky. Některé z prvních prací se vyznačovaly tím, že v souvislosti s proměněnou dynamikou předvíдалy krizi demokracie. Příkladem zde může být zpráva Michaela Croziera, Samuela Huntingtona a Joji Watanukiho (1975), v níž autoři definovali výzvy té doby jako sled vnějších faktorů souvisejících s prostředím, v němž systémy fungují, vnitřních výzev pocházejících přímo z fungování demokracií a proměn společností a hodnot spočívajících zejména v rozrůstání skupiny intelektuálů upozorňujících na korupci, materialismus, neefektivitu systémů a znevažujících autority. Za klíčové pak autoři označují to, že zatímco začalo docházet k navyšování požadavků a potřeb od vlády, dělo se tak v období změn uspořádání společností a klesající legitimacy, což právě uspokojování těchto potřeb značně zkomplikovalo a instituce nedokázaly na tyto výzvy adekvátně reagovat.

Oproti tomu ovšem brzy začaly vycházet i práce zpochybňující podobné krizové scénáře, které poukazyvaly spíše na možný potenciál probíhajících změn s ohledem na vylepšení fungování systémů. Mezi ně se řadí například studie Hanse-Dietera Klingemanna a Dietera Fuchse (1995), v níž autoři tvrdili, že k významným změnám ve vztahu mezi občany a státem, které by ve svých důsledcích skutečně představovaly výzvu pro demokratické politické systémy jako takové, nedošlo. Tam, kde se vztah proměnil, autoři rovněž hovoří o modernizaci a doprovodné proměně společenských trendů vedoucí k novým požadavkům občanů, nicméně v tom nevidí zásadní problém. Ačkoliv podle nich došlo třeba k nárůstu aktivit neinstitucionalizované participace a souvisejícímu poklesu v identifikaci s politickými stranami, nedošlo ke změnám

v rámci volební participace, což by mělo poukazovat spíše na větší snahy o individuální dosažení politických cílů ze strany občanů. Na rozdíl od předchozích teorií tvrdí, že probíhající změny donutily politické aktéry projevit větší zodpovědnost vůči požadavkům občanů, díky čemuž se občané stali efektivnější.

K podobně pozitivním závěrům dospěla také další vlna studií, která vycházela zejména ze zmapování dynamiky různých dimenzí politické podpory. Vývoj jednotlivých ukazatelů totiž odhalil, že sice skutečně dochází k dlouhodobému propadu míry podpory politických autorit a institucí, nicméně úroveň podpory systému nebo politické komunity zůstávala beze změny. Zdálo se tak, že ačkoliv se ve světě etablovaných demokracií projeví zásadní změny v pohledu občanů na jejich reprezentanty, podobná skepse se nepřenesla do vyšších úrovní. Pro společnosti vyznačující se těmito charakteristikami, tedy vysokou mírou nespokojenosti, ale zároveň věrností hodnotám demokracie, se vžilo označení „nespokojení demokraté“ (Klingemann 1999, Dalton 2004) nebo také „kritičtí občané“ (Norris 1999).

Ve středu úvah o nespokojených demokratech stál přístup, který připisoval klesající loajalitu veřejnosti její rostoucí informovanosti a aktivitě. S tím, jak se občané postupně stávali vzdělanějšími, se stali i silnějšími kritiky svých vlád s daleko většími požadavky. Taková kritičnost ovšem není pro demokratický systém ohrožující především proto, že v souvislosti s ní nedochází k odmítání demokratických hodnot a ke zpochybnění systému jako takového. Pokud se skutečně jedná spíše o projevy určité konstruktivní kritiky, může dojít k napravení chyb, a ve výsledku se tak fungování demokratických systémů vylepší. Jestliže totiž občané mají větší požadavky od vlády a aktivněji je prosazují, představují určitý tlak, který může vyústit v hlubší reformy politických institucí nebo v reformy umožňující jim podílet se na moci v daleko větší míře (Klingemann 1999, Norris 1999, Dalton 1999, 2004).

Hodnotovými proměnami v západních společnostech se už od 70. let zabývá Ronald Inglehart (1971, 1977). Ten propojil společenské proměny s nárůstem relevance hodnot tzv. *postmaterialismu*, kdy tvrdí, že poválečný ekonomický rozmach a rozvoj demokracie přinesl období blahobytu, což způsobilo, že se mladí lidé již nemuseli tolik zabývat materiálním zabezpečením, což dále vedlo k přesunu důrazu na potřeby postmateriální. Spolu s ekonomickým a technologickým vývojem, rostoucími úrovněmi vzdělanosti a expanzí masové komunikace podle něj docházelo k proměnám schopností a hodnotových orientací občanů, rostl důraz na seberealizaci a rostl i počet lidí, kteří byli schopní se angažovat. Upozorňuje, že souběžně s těmito procesy klesala také legitimita

tradičních autorit a měnily se převažující politické záležitosti a typy politické participace. Zatímco dříve lidé participovali na elitami řízených aktivitách, s rostoucí schopností participovat i jiným způsobem se daleko více prosazují aktivity, které elity spíše zpochybňují.

Na Inglehartovu práci a rovněž na vývoj na poli zkoumání politické podpory navazují Russell Dalton a Christian Welzel (2014) snahou o transformaci pojetí vhodné politické kultury tak, jak ji v 60. letech popsali Almond s Verbov. V rámci ní autoři podotkli, že to, že lidé ctí hodnoty demokracie, ačkoliv nejsou spokojeni s tím, jak vlády tyto hodnoty naplňují, charakterizuje tzv. asertivní občanství, které je zakořeněno právě v postmateriálních hodnotách. Dále podotkli, že i když jsou nové prvky nejzřetelnější v etablovaných zemích, jejich známky jsou patrné i v rámci vyvíjejících se demokracií. Tímto svým přístupem se v podstatě snažili potvrdit, že podporující veřejnost pro správné fungování demokracií není nezbytně nutná, naopak nárůst kritičnosti je podle nich pochopitelný a teoreticky prospěšný, a nemusí tudíž vzbuzovat výraznější znepokojení.

1.3.2 Politická nespokojenost – projev kritičnosti, či deziluze?

V souvislosti s postupujícím úpadkem politické podpory tak vznikly na jedné straně práce, které předpokládaly, že dojde ke krizi demokratických systémů, na straně druhé se však objevily i studie upozorňující spíše na možný potenciál změn ve smyslu vylepšení jejich fungování. Tyto připisovaly rostoucí nespokojenost a nedůvěru občanů v politické aktéry a politické instituce rostoucí vzdělanosti a s tím se pojící kritičnosti, která nepředstavuje ohrožení zejména proto, že se nepojí s odmítáním demokratického systému jako takového. Naopak může fungovat jako tlak vyvíjený na odstraňování problémů a dalšího vylepšení stávajícího politického pořádku.

Propojení s větší kritičností je v tomto ohledu klíčové. Nedlouho poté totiž vyvstaly pochybnosti ohledně závěrů zmíněných studií pramenící z předpokladu, že politická nespokojenost nemusí být známkou rostoucí kritičnosti občanů, naopak se může především v prostředí novějších demokracií jednat o projev deziluze. Poukazuje na to například Renske Doorenspleet (2012) s odkazem na práci Gerryho Stokera, kdy tvrdí, že nespokojenost odrážející neznalost, odcizení a zmatenost spíše než uvědomělý kritický postoj, může na fungování demokracií dopadnout odlišným způsobem. V článku zabývajícím se postoji občanů v osmi afrických demokraciích, v němž se zároveň snaží o rozšíření chápání dynamiky postojů v prostředí nových demokracií, vychází z rozkolu obou přístupů s cílem zjistit, z jakého důvodu jsou někteří lidé nespokojenými demokraty,

zatímco jiní nikoliv. Poukazuje přitom na to, že ačkoliv bylo s koncepty nespokojenosti a kritičnosti často zacházeno jako se synonymy, asociace prokázána nebyla. A právě jejich oddělením dochází ke zjištění, že lidé s vyššími očekáváními tíhnou k tomu být nespokojenými demokraty, ale i když jsou tito ve srovnání s nespokojenými nedemokraty kritičtější, od spokojených demokratů se s ohledem na úroveň vzdělání, informovanosti a kritického přístupu neliší. Také se méně zajímají o politiku a méně se účastní voleb, a dá se tedy očekávat, že je jejich přínos pro demokracii přinejmenším diskutabilní.

Na její zjištění navazují Mario Fuks, Gabriel Avila Casalecchi a Mateus Morais Araújo (2017) se snahou o vytvoření modelu kritického občana umožňujícího dále zkoumat, který z těchto prvků je pro tvorbu demokratických postojů a chování důležitý. Předpokládají, že kritičtí občané jsou vždy nakloněni demokracii, zatímco nespokojení občané mohou být vůči demokracii jak pozitivní, tak negativní. Co pak odlišuje kritického občana podle autorů není nespokojenost, ale kognitivní mobilizace, která s nespokojeností nutně nemusí být spjata. Na své analýze postojů veřejnosti v Brazílii a USA poukazují na to, že ve vztahu k participaci a závazku vůči demokracii i v dobách krize existuje mezi nekritickými a kritickými demokraty významný rozdíl v obou zemích s tím, že kritičtí občané podle očekávání více participují a taky zarytěji podporují demokracii, na druhou stranu nespokojení demokraté se od spokojených neliší, a pokud ano, je to spíše v negativním smyslu. Minimálně v Brazílii v porovnání se spokojenými demokraty nespokojení sice participují více, ale také jsou více nakloněni převratům řešícím krizová období, což podle autorů může představovat problematickou kombinaci.

Henrik Serup Christensen (2016) ve svém článku zabývajícím se politickou nespokojeností tvrdí, že rozdíly v chápání nespokojenosti a jejich implikací vyplývající ze závěrů prací Norris, Daltona či Ingleharta na straně jedné a například Stokera na straně druhé, mohou být připsány existenci více druhů politické nespokojenosti, které se budou odlišovat nejen ve svých zdrojích, ale právě také v dopadech na demokratické systémy. Za druhou dimenzi politické nespokojenosti označuje *subjektivní politické zmocnění* (v anglickém originále *subjective political empowerment*), které spočívá v rozsahu, do něž občané věnují pozornost politickým procesům a dále v jejich pocitu, že mohou politiku ovlivnit. Jedná se v podstatě o tytéž pocity, jež Mariano Torcal a José Ramón Montero zařadili pod dimenzi politického odcizení. V následujícím kroku sestavuje typologii občanů s nízkými a vysokými hodnotami v obou těchto dimenzích, konkrétně odlišuje občany spokojené (vykazující vysoké hodnoty v obou případech), nepodporující (vykazující nízké stupně důvěry, ale vysoký pocit subjektivního zmocnění), nezmocněné

či nezapojené (důvěřující, ale bez pocitu schopnosti politiku ovlivnit) a konečně občany rozčarované (charakteristické nízkými hodnotami v obou případech)⁴. Za největší hrozbu pro legitimitu demokracií autor přirozeně označuje poslední skupinu občanů vyznačujících se jak vysokou nedůvěrou a nespokojeností s politikou, tak nezájmem a pocitem neschopnosti politiku ovlivnit. V dalším kroku analýzy rozdělil občany 25 evropských demokracií do těchto skupin a zkoumal jejich vztah k protestní participaci. Předpokládal totiž, že pokud určíme, které druhy nespokojenosti s protesty souvisí, můžeme je lépe hodnotit ve vztahu k demokracii. Pokud podle něj protestují především kritičtí občané, může to být pro demokracie pozitivní, naopak pokud je protest spíše známkou politického odcizení, hrozby mohou být větší. Předpoklady týkající se prospěšnosti protestů Henrik Serup Christensen vyvozuje teoreticky, empiricky ověřené nejsou. Ač je tak na základě jeho výsledků možné poukázat na to, které skupiny občanů protestují častěji, význam protestů jako takových z demokratického hlediska stejně jako to, ve kterých případech mohou protesty představovat problém, zůstává záležitostí teoretickou.

1.3.3 Vzestup populismu

Další směřování pozornosti k tématu politické podpory je možné pozorovat na pozadí aktuálně sílící vlny populismu. Populismus se vyznačuje prvky anti-establishmentu, autoritářství a nativismu či xenofobie (Inglehart, Norris 2016: 6–7). Podobné směřování bezesporu není slučitelné s hodnotami liberálních demokracií. Narůstající podporu populistických stran a lídrů tak lze v souladu s argumentací v úvodu práce pojímat jako jednu z největších výzev, kterým současné demokracie čelí. Co způsobilo, že podpora populismu napříč společnostmi roste? Při snaze o pochopení podobných trendů je jen těžké nepřihlédnout k dlouhodobě vysoké míře skepse občanů vůči politickým představitelům a politice jako takové.

Na určité riziko ve vztahu k populismu koneckonců poukazovali už Torcal s Monterem (2006: 341–342) v souvislosti s dimenzí politického odcizení. Upozorňovali přitom především na to, že rozsáhlé politické odcizení, které je charakteristické zejména nezájmem o politiku, neznalostí občanů a pocitem bezmoci vůči ní, může vytvářet určitý prostor pro různé populistické politiky prosazující neliberální myšlenky.

⁴ Přeloženo z anglického originálu: *satisfied* (spokojení), *unsupportive* (nepodporující), *disempowered* (nezapojení), *disenchanted* (rozčarování) (Christensen 2016: 783–784).

V souvislosti s nárůstem podpory populismu se nad odcizením a možnou existencí více druhů politické nespokojenosti zamýšlel i Paul Webb (2013) ve své analýze propojující pocity veřejnosti vůči politice s participací a inklinováním k populismu ve Velké Británii. Mezi nespokojenými občany v britské společnosti konkrétně identifikoval dva typy přístupů. První z nich je podle něj charakteristický pro skupinu nespokojených demokratů tak, jak byli popsáni, oproti tomu druhý je význačný pro skupinu tzv. „*stealth democrats*“⁵, přičemž představuje vlastně opak prvního. Občané vyznačující se tímto přístupem nechtějí více participovat, naopak se jim politický konflikt může jevit jako zatěžující a snaží se mu vyhýbat. Také si nemyslí, že je debata nutná a mohou být ochotní vzdát se rozhodování ve prospěch někoho, kdo slíbí efektivitu nebo absenci tření. Tyto pocity asociuje s nižším sociálním statutem, nižším vzděláním, nezájmem o politiku a pocitem neefektivity. Jediným druhem politické participace, vůči němuž skupina projevila pozitivní přístup, byl princip přímé demokracie, což dává do souvislosti právě s možnou náchylností vůči populismu. Argumenty ve prospěch přímé demokracie jsou totiž populisty běžně využívány a mohou být viděny jako způsob obcházení rozhodování elit. Politické reformy umožňující větší zapojení občanů představují řešení jen pro první skupinu, která by jejich zavedení pravděpodobně také více využila, ve druhém případě mohou odcizení dále prohloubit.

Koncept „*stealth democracy*“ chápou jako z principu populistický i Gerry Stoker a Colin Hay (2017). Ve své studii populismu a možných protiopatření jej dále používají jako rámec pro chápání veřejného rozčarování z fungování politiky. To, co podle nich většinu občanů rozčiluje na politice, přejímá moderní populistickou formu, kterou označují právě jako „*stealth populism*“. Vycházejí přitom z předpokladu, že i když se v původním pojetí mělo jednat spíše o koncept vztahující se k určité formě demokracie, ve skutečnosti jde o vyjádření populistické úzkosti ze současné politické praxe.

Zdá se tak, že v kontextu aktuálního vývoje a současných demokratických výzev vyvstává potřeba dále se zabývat tématem politické podpory o to silněji. Přestože dříve vycházely studie, které vyzdvihovaly možný potenciál spočívající v postupujícím

⁵ Koncept „*stealth democracy*“ původně vychází z práce Johna Hibbinga a Elizabeth Theiss-Morse (2002), kteří jej vytvořili v souvislosti se snahou o uchopení postojů Američanů k vládě. Spočívá v podstatě v tvrzení, že stávající problémy nejsou řešitelné větší participací občanů, neboť o ni občané nestojí. Lidé podle nich nemají politiku rádi a nemají zájem se na ní více podílet. Neznamená to, že by zavrhovali mechanismy umožňující jim vládu kontrolovat, jen podle nich nijak neusilují o jejich uplatňování, pokud není situace skutečně vážná. Co se pak může tvářit jako snaha o větší politický vliv na rozhodování, může být spíše snahou o to, ať není jen kvůli přístupu k němu zneužíván politiky.

propadu podpory, novější výzkumy ukazují, že podobné závěry mohou být problematické. Rozsáhlá politická nespokojenost totiž nemusí být známkou rostoucí kritičnosti občanů jakožto předpokladu její prospěšnosti, naopak může jít o znamení rozčarování. Je proto potřeba hlouběji zkoumat nejen to, jak se občané v demokratických systémech na politiku dívají, ale rovněž identifikovat, s čím se jejich postoje pojí, jaké mohou být souvislosti mezi nimi, popřípadě co může dopady jejich postojů podmiňovat. Jak na závěr svého článku poznamenávají Gerry Stoker a Colin Hay: „*Bohužel je to tak, že jako politologové rozumíme daleko lépe tomu, co vede volební chování než tomu, jak občané chápou a přemýšlí o demokratické politice.*“⁶ (Stoker, Hay 2017: 20). Pokud navíc o společenských postojích k politice v demokraciích stále nevíme mnoho, v prostředí novějších demokracií zřejmě víme ještě mnohem méně, třebaže bývá nezřídka poukazováno na to, že se jejich vzorce v nich mohou významně odlišovat. Události poslední doby navíc jen přidávají relevanci tomu, proč je tak důležité se jimi zabývat.

⁶ Přeloženo z anglického originálu: „*Sadly, it remains the case that, as political scientists, we understand a lot more about what drives voting behaviour than the more elusive topic of how citizens understand and think about democratic politics.*“

2 POLITICKÁ PODPORA V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

První kapitola se věnovala teoretickému vymezení zkoumané problematiky. Cílem bylo především představit koncept politické podpory jako koncept tvořený více dimenzemi a dále nastínit možný vztah mezi nimi a důsledky proměn pro politický systém v teoretické rovině. Kapitola tak shrnula práce zabývající se propadem politické podpory, možná vysvětlení podobných trendů a domnívané dopady na demokratické systémy. Jelikož se tato práce věnuje politické podpoře v české společnosti, další část se zabývá jejím kontextem. Pokud se totiž chceme zabývat postoji veřejnosti a chápat jejich dynamiku, je potřeba činit tak v širší perspektivě.

Česká republika patří mezi postkomunistické státy, tedy státy, v nichž byl po druhé světové válce nastolen komunistický režim. Během něj došlo k rozsáhlé politické, ekonomické i společenské transformaci. Po více než čtyřicet let režimy vyvíjely enormní tlak vůči společnostem, na jehož pozůstatky bývá poukazováno dodnes. První část této kapitoly se tak soustředí na krátký popis charakteru komunistických režimů a přiblížení možných stop, které za sebou zanechal. Následující část usiluje o důkladnější zhodnocení porevolučního vývoje zejména v oblasti společenských postojů a chování v postkomunistických zemích. V porovnání se zeměmi etablovanými se často hovoří o mnoha trvajících rozdílech. Odlišnosti se ovšem neprojevují jen mezi nimi, zásadně se od sebe odlišují také státy uvnitř postkomunistického regionu. To asi není nijak překvapující, země se totiž rozcházejí už v tom, zda se po pádu původních režimů vůbec staly demokraciemi. Českou republiku je bezpochyby možné zařadit mezi ty úspěšnější, k vybudování demokratického systému v ní došlo již krátce po revoluci. Poslední dobou je ovšem možné v blízkých střeoevropských státech, které byly po boku České republiky rovněž mnohdy vyzdvihovány za úspěšné příklady demokratické tranzice, pozorovat spíše určitý demokratický úpadek, neboť se v nich k moci dostávají politikové, kteří napadají a postupně rozebírají klíčové hodnoty a záruky nových systémů. Na závěr druhé části kapitoly je tak pozornost věnována i tomuto obratu. Konečně poslední část se věnuje politickému a společenskému vývoji v České republice samé. Zde jde především o to nastínit základní události polistopadového vývoje, v jejichž kontextu budou společenské postoje dále nazírány, a na základě existující literatury formulovat očekávání týkající se politické podpory v české společnosti. Další část práce naváže její analýzou.

2.1 Pád komunistických režimů a první kroky k demokratizaci

Pád komunistických režimů představoval velmi důležitý moment konce minulého století. Komunistické režimy se po více než čtyřiceti letech nadvlády začínají hroutit v jedné zemi za druhou, což způsobuje, že se v prostoru střední a východní Evropy najednou ocitá množství států čelících nelehkému úkolu vybudování nových politických systémů. Mimo to v regionu dochází k teritoriálním proměnám, mnohé státy se rozpadají, kromě samotného Sovětského svazu také Československo a Jugoslávie, kde je proces navíc doprovázen krvavými konflikty, východní Německo se připojuje k západnímu. Rozklad podobné mocnosti a současně jedné ze stran studené války, konfliktu, který krátce po druhé světové válce v podstatě rozdělil svět na dva nepřátelené tábory, přináší změny obrovského přesahu a zároveň vzbuzuje spoustu očekávání ohledně budoucího vývoje v regionu. Brzy se však ukazuje, že transformace postkomunistickým státům přináší mnoho výzev a že ani proces demokratizace v nich rozhodně nelze brát za samozřejmý.

Samotná povaha komunistických režimů ve vztahu k budoucí transformaci přinesla spoustu obtíží a specifík. Země, které se dostaly do područí sovětského Ruska, byly totiž krátce na to tvrdě transformovány po jeho vzoru. Uspořádání moci kopírovalo sovětské mocenské uspořádání, v rámci rozhodování se stěžejním stalo slovo Moskvy, stranické systémy byly zredukovány na jednu stranu, a pokud jich někde existovalo více, jako například v Československu, sloužily pouze k vyvolání dojmu plurality, skutečnou mocí nedisponovaly. Rovněž zanikly svobodné volby. Souběžně s tím byly státy nuceny přijmout sovětský hospodářský model charakteristický centrálním plánováním, vyvlastňováním soukromého majetku a kolektivizací. Vlády se snažily o proniknutí také do myšlení společností. Šíření komunistické ideologie, tlak na vyjadřování souhlasu a tvrdý postoj vůči odpůrcům režimu tvoří jen střípky celého příběhu ovládnutí života v komunistických zemích (Applebaumová 2014).

S koncem komunistické nadvlády tudíž bylo potřeba provést hned několik hlubokých reforem. Předně bylo nezbytné vytvořit úplně nové politické systémy. Vzhledem k tomu, nakolik se původní režimy lišily od těch demokratických, se tak muselo stát v podstatě úplně od začátku. Problém v této oblasti navíc spočíval v tom, že v zemích neexistovali aktéři, kteří by pro úspěšné splnění podobného úkolu disponovali náležitými schopnostmi. V úřadu se tak najednou ocitla nezkušená politická elita čelící nelehké úloze vybudování úplně nového režimu a jeho rozpohybování (Rose, Mishler, Haerfer 1998: 6–7).

Souběžně s politickými změnami navíc muselo dojít také k transformaci ekonomické. Kombinace politických a ekonomických proměn přitom představuje ještě daleko větší zátěž. Přejít z plánovaného hospodářství k tržní ekonomice zpočátku doprovázely další ekonomické potíže a pro mnohé státy zprvu znamenal přihoršení, což jen dále umocňovalo politický tlak (Mishler, Rose 1999: 79).

Nesporné bylo také významné zasažení struktur společenských. V souvislosti s tím některé výzkumy poukazují na možný přetrvávající komunistický odkaz, který podle všeho nejenže komplikoval samotnou politickou a ekonomickou transformaci, ale který se může odrážet v myslích a chování občanů i politiků v postkomunistických státech ještě dlouhá léta poté. Hovoří se například o tom, že díky sloučení státu a strany v komunistických režimech a k tomu se vážící snahy o dohled a proniknutí do téměř každého aspektu života občanů, což zahrnovalo mimo jiné i odmítání existence politických organizací a společenských hnutí, nahrazování jejich role a vynucování angažovanosti občanů, došlo k vytvoření propasti mezi zpolitizovanou, kontrolovanou veřejnou sférou a sférou soukromou (Howard 2003: 22–26). Odkaz této propasti se pak může v postkomunistických státech odrážet nejen v negativním postoji občanů vůči politickým stranám jako takovým (Pop-Eleches, Tucker 2011: 382), ale rovněž v nízké důvěře k dalším politickým a občanským institucím (Mishler, Rose 1997: 419–420). Mimoto se dá očekávat i nižší ochota participovat, což může dále bránit rozvoji občanské společnosti. Jak poukazoval Marc Morjé Howard (2003: 26), to, co je potřeba k překonání mezery mezi veřejnou a soukromou sférou, zároveň nemusí být slučitelné s komunistickou zkušeností.

Ve své knize o důvěře v českém kontextu Markéta Sedláčková (2012: 180–184) hovoří i o tom, že komunistické režimy v rámci snah o atomizaci společností a jejich snadnější manipulovatelnost navíc samy záměrně umocňovaly atmosféru nedůvěry, která následně pronikala všemi úrovněmi společnosti. Spolu s tím byl rovněž potlačován pocit osobní odpovědnosti jakožto jeden ze základních předpokladů důvěry. Postkomunistické společnosti se tak mohou vyznačovat nejen nízkou mírou důvěry ve vztahu k politice, ale nízkou mírou důvěry všeobecně.

Martina Klicperová identifikovala soubor určitých příznaků sdílený státy s totalitní zkušeností, které označila termínem *posttotalitní* či *postkomunistický syndrom*. Jedná se konkrétně o „*specifický vzorec kognicí, postojů a chování, který se vyvinul v totalitní fázi společnosti a který perseveruje i během transformačního období*“ (Klicperová 1998: 345). Mezi hlavní symptomy syndromu řadí poruchy optimálního

rozvoje identity a individuality spočívající například v potlačování vlastní individuality, upínání se na biologicky blízké či zideologizované skupiny nebo v poruše identifikace s širším sociálním prostředím. Dále je to převaha negativních emocí, které specifikuje jako pocity nostalgie, nedůvěry, závisti, nenávisti či beznaděje. Další kategorii symptomů tvoří poznávací vývojové poruchy vyznačující se především kognitivní rigiditou či zjednodušenou kategorizací, zde poukazuje zejména na preferování zjednodušených pohledů a řešení, charakteristiku, která je často spjatá s náchylností k populismu nebo xenofobii. Následující symptom tvoří pasivita spočívající v naučené bezmocnosti, tíhnutí k autoritářství nebo snaze o přenesení vlastní zodpovědnosti na stát. Posledním symptomem je morální omezení vyznačující se zejména obecnou absencí občanských ctností, snahou o uspokojování nižších potřeb na úkor rozvoje potřeb růstových, sníženým pocitem zodpovědnosti nebo sníženou úctou k demokratickým zákonům (Klicperová-Baker et al 2007: 72).

2.2 Společenské postoje a chování v postkomunistických zemích

Krátce po svržení komunismu se zdálo, že je míra společenské aktivity v zemích střední a východní Evropy značná. Prvotní studie zabývající se společenskými postoji hovořily o nadšení veřejnosti a širokém schvalování demokratických norem a procedur (Dalton 2000: 915–916). Tomu odpovídaly i výsledky prvních svobodných voleb, v nichž demokratické strany zaznamenaly vesměs široký úspěch (Rose, Mishler, Haerpfer 1998: 6). Postupem času se ale začalo zdát, že nadšení vyprchává. Pozorováno bylo spíše ochlazování pozitivních projevů a převládajícím pocitem se stávala apatie. Pokles v zájmu i participaci občanů byl popsán jako *post-libánkový efekt* (z anglického originálu *post-honeymoon effect*) (Letki 2004: 665–666).

V průběhu času od pádu komunistických režimů vznikalo mnoho komparativních studií, které usilovaly o pochopení společenských postojů a chování v zemích postkomunistického regionu a jejich srovnání se zeměmi etablovanými. Ty často nalézaly množství specifík, která země střední a východní Evropy dlouhodobě od zavedených zemí odlišují. Rozdílnosti byly detekovány v oblasti postojů a hodnot veřejností stejně jako v projevech chování. Práce srovnávající politické kultury například v postkomunistických zemích prokázaly nižší podporu demokracie jako ideálu (Klingemann, Fuchs, Zielonka 2006). Vyzdviženy byly i další hodnotové rozdíly spočívající třeba v převažování materialistických hodnot nad postmaterialistickými, což se ve společnostech projevuje v nižším důrazu na sebevyjádření, v nižších úrovních štěstí

a menší tolerancí (Inglehart 2006). Zjištěny byly rozdíly také s ohledem na vzájemnou důvěru, která je v postkomunistických systémech rovněž nižší (Sedláčková 2012: 120). Dále jsou podle všeho občané v postkomunistických státech daleko více apatičtí, na politice se tolik nepodílejí a bývají označováni za politicky neaktivní (Vráblíková 2008: 868). S tím přirozeně souvisejí upozornění na nerozvinutou občanskou společnost (Howard 2003). Odlišnosti pak byly popsány s ohledem na voličské chování, kdy se například zdá, že na rozdíl od etablovaných států, v nichž se volatilita týká povětšinou zavedených stran, se v zemích střední a východní Evropy přelétavost projevuje zejména vůči stále nově vznikajícím stranám (Haughton, Deegan-Krause 2015). Více jsou také podporovány strany se spíše vyhraněnější pozicí oproti stranám politického středu (Ezrow, Homola, Tavits 2014).

Zdůvodnění pozorovaných odlišností jsou různá a zdaleka se nejedná pouze o komunistickou zkušenost. Někteří poukazují na to, že může jít až o reakci na porevoluční vývoj v zemích. Kupříkladu nedůvěra v politické strany tak nemusí být dědictvím předchozího režimu, může se totiž jednat o odraz hodnocení výkonu stran nových (Pop-Eleches, Tucker 2011). Nakonec o tom, že vše není možné připsat pouze komunistickému odkazu, by patrně svědčil také fakt, že se významné rozdíly projevily nejen mezi zeměmi Západu a Východu, ale taktéž mezi zeměmi uvnitř postkomunistického regionu (Foa, Ekiert 2016).

Odlišnosti mezi zeměmi bývalého komunistického bloku asi nejsou nijak zarážející, státy se v mnoha ohledech odlišovaly dávno předtím. Po pádu komunistických režimů se v nich vývoj ubíral různými směry a mnohé se ani demokraciemi nestaly. V této souvislosti bývá poukazováno na určitou západně-východní osu. Čím dále na severozápad se pohybujeme, tím spíše je výsledkem demokracie, naopak čím více se posouváme na jihovýchod, tím pravděpodobněji je výsledkem nějaká forma nedemokratického režimu. Tato rozdílnost bývá často vysvětlována už historickým působením lišících se kulturních a náboženských vlivů (Gill: 194–196). Na existenci podobné osy rozdělující státy střední a východní Evropy bylo koneckonců poukázáno i s ohledem na vývoj společenských postojů (Klingemann, Fuchs, Zielonka 2006).

Česká republika se řadí mezi země, jejichž proces přechodu k demokracii lze označit za úspěšný. Za jednu z vedoucích zemí byla po boku dalších střeoevropských států vyzdvihována již krátce po přechodu k demokracii, a to například proto, že se zdálo, že je v nich nabídka demokratických institucí v souladu s poptávkou občanů (Rose, Mishler, Haerpfer 1998: 224–225). Některé následující práce dokonce poukázaly na to,

že se středoevropské země v mnoha ohledech přibližují spíše zemím západoevropským než východoevropským. Podobné přiblížení bylo pozorováno například v rozsahu, do něž je společenská komunita v zemích demokratická (Fuchs, Klingemann 2006: 44–45). Česká republika se rozvinutým státům přiblížila také s ohledem na převažující hodnoty (Inglehart 2006: 72–74).

Ačkoliv tedy postkomunistické země sdílejí společnou zkušenost více než čtyřicet let trvající komunistické nadvlády, která významně zasáhla politické, ekonomické i společenské struktury, nezdálo se, že by tím přechody k demokracii byly automaticky předurčeny k nezdaru. Naopak v mnoha zemích došlo k úspěšnému zavedení fungujících demokratických systémů. Mezi takové země se jednoznačně řadí i Česká republika. Po pádu komunistického režimu v ní došlo k ustanovení demokratického systému a zabezpečení dodržování základních práv a svobod ve formální rovině, pozorovány byly i odpovídající postoje a hodnoty na straně společenské, které lze brát jako předpoklad budoucího fungování demokratického systému. Přesto je však potřeba zachovat si jistou ostražitost a nepřijímat proces cesty k demokracii za konečný. Ostražitosti je potřeba o to spíš, podíváme-li se na postupné odvracení se od nakročené cesty k liberální demokracii, které se v současné době odehrává v blízkých státech střední Evropy.

Attila Ágh (2016: 1–3) na pozadí současného vývoje tvrdí, že se v zemích střední a východní Evropy dlouhou dobu kladl důraz na studium formálních institucí, ovšem minimální pozornost byla věnována neexistenci vhodného sociokulturního prostředí v nich. Formální demokratické instituce tak nemohly fungovat správně bez zakořeněných demokratických norem a odpovídajících občanských společností. Země byly považovány za konsolidované poměrně brzy, nyní se ale situace postupně otáčí, a téma tak podle něj představuje spíše proces dekonsolidace. Za jednu z nejakutnějších „nemocí“, které se v prostoru střední a východní Evropy projeví, následně označuje hlubokou krizi stranických systémů. Vychází přitom z toho, že politické strany těžily z procesu privatizace, nedokázaly sestavit efektivní vlády, chovaly se manipulativně a nedokázaly naplňovat očekávání veřejností, což postupně vedlo nejen ke ztrátě jejich kredibility, ale rovněž k rozšiřování nespokojenosti a vyprazdňování demokracie.

Za nejhorší příklad probíhajícího úpadku Attila Ágh (2016) označuje případ Maďarska pod vedením Viktora Orbána. Orbánova vláda dlouhodobě přitahuje pozornost zejména v souvislosti se svým autoritářským přístupem doprovázeným rozebíráním brzd a protivah (Tomini 2014: 859). Cass Mude (2015) pro *The Guardian* Maďarsko označil za odstrašující příklad, na němž je názorně vidět, co dokáže populismus, pakliže se

dostane k moci. Cesta k hlubokým reformám byla v zemi otevřena již téměř před deseti lety po volbách v roce 2010, v nichž Orbánova strana Fidesz obdržela dvoutřetinovou většinu dostatečnou pro to, aby veškeré kroky směrem od liberální demokracie mohly být provedeny legálně. Mimo jiné došlo k přijetí nové ústavy i volebního zákona, byl omezen počet poslanců, vedoucí pozice důležitých úřadů obsadili loajální lidé (Ágh 2016: 4–5). Nepřekvapivě se působení nového volebního systému spolu s udělením volebního práva Maďarům v zahraničí projevilo v následujících volbách v roce 2014, v nichž strana Fidesz i přes nižší zisk hlasů neztratila ústavní většinu křesel (Mudde 2014). Po volbách tak mohlo pokračovat Orbánovo úsilí o ještě větší koncentraci moci a kontrolu co největšího množství oblastí od ekonomiky přes média až po občanskou společnost (Ágh 2016: 5–6). Strana Fidesz se koneckonců stala vítězem také v loňských parlamentních volbách. Nejsilnější opoziční sílu v současnosti představuje nacionalistické krajně pravicové hnutí Jobbik, ostatní opoziční strany jsou slabé a rozštěpené, a pro Orbána tak zřejmě nepředstavují výraznější hrozbu (Mudde 2018).

Maďarsko ovšem není jedinou zemí v regionu, v níž je možné sledovat podobné trendy, určité obavy totiž vzbuzuje také polský vývoj. Ostatně předseda současné vládní strany Právo a spravedlnost Jarosław Kaczyński se po volbách v roce 2011, v nichž strana skončila jako druhá, svým obdivem k Maďarsku nijak netajil (youtube.com 2011). Ve volbách v roce 2015 strana zvítězila a získala dostatek křesel pro sestavení jednobarevné vlády. Tato již delší dobu čelí mezinárodnímu i vnitřnímu tlaku směřovanému vůči snahám provést kroky oklešťující svobodu v zemi. Polsko se stalo terčem kritiky například kvůli mediálnímu zákonu spojovanému se snahou o kontrolu veřejnoprávních médií (ct24.ceskatelevize.cz 2015) nebo v souvislosti s reformou justice, která má omezovat nezávislost soudů na politické moci v zemi (europa.eu 2018, 2019).

2.3 Politický a společenský vývoj v České republice

V tehdejším Československu byl přechod k demokracii odstartován revolučními událostmi listopadu 1989. Vývoj vygradoval po demonstraci studentů na Národní třídě 17. listopadu a jejím násilném potlačení ze strany státní moci. Následující vlna společenské nevole, stávek a demonstrací donutila představitele komunistické strany přistoupit na vyjednávání s opozičními silami, které v poměrně krátkém běhu vedlo k zásadním změnám, jež přinesly konec komunistické nadvlády v zemi. V období do konce roku odstoupili vrcholní komunističtí představitelé, došlo ke změnám v ústavě, byla vytvořena nová vláda s převahou nekomunistů a prezidentem se stal Václav Havel,

jedna z vůdčích postav opozičního hnutí (Bureš 2004: 4–5). Československo tak nakročilo svou cestu k demokracii.

První volby, které bývají chápány jako volby o charakter režimu, se odehrály v červnu 1990 a drtivě je ovládlo hnutí opozičních sil Občanské fórum s více než 50 % hlasů. Oproti tomu komunistická strana získala hlasy pouze 14 % voličů. Výsledek voleb tak v podstatě znamenal odmítnutí předchozího režimu a stvrdil nastoupenou cestu země k demokracii (Hloušek, Kopeček 2008: 8). Občanské fórum jakožto hnutí sdružující mnohé názorové proudy nemělo dlouhého trvání. Sahrálo ale důležitou roli ve formování budoucího stranického systému, a to nejen z toho důvodu, že se stalo zárodkem pravicově založené stranické orientace, ale i v širším měřítku jako síla, která ovlivnila rámec budoucích interakcí mezi stranami (Pšeja 2004: 323–324).

Po rozpadu Občanského fóra se stranický systém České republiky vykrytalizoval poměrně rychle. Postupně docházelo ke zformování a posílení hlavních politických sil a stranickému systému začala dominovat socioekonomická štěpná linie. Po volbách v roce 1996 se do parlamentu dostalo už jen šest stran, klíčovou roli v kampaních sehrávala ekonomická témata a celkově převládla soutěž na bázi pravolevé ideologické osy (Hloušek, Kopeček 2008: 10–11). Nejsilnější pravicovou stranou se stala Občanská demokratická strana (ODS), která rovněž představovala hlavní politickou sílu 90. let. Souběžně docházelo k významnému posilování České strany sociálně demokratické (ČSSD) na levé části spektra. K výměně moci mezi nimi došlo na konci 90. let po sérii hospodářských problémů, postupného odhalování problematických praktik provázejících ekonomickou transformaci a skandálů s financováním stran, které přinesly pád tehdejší vlády Václava Klause a předčasné volby v roce 1998, z nichž ČSSD vyšla jako vítěz. Hovořit však v tomto případě o výměně moci není úplně správné, neboť se problematickou situací po volbách strany rozhodly vyřešit uzavřením tzv. opoziční smlouvy, která ČSSD umožnila sestavit menšinovou vládu a opírat se o podporu ODS.

Právě tento sled událostí je českými sociology interpretován jako spouštěč negativních postojů české veřejnosti k politice (Linek 2010, Sedláčková 2012). V počátcích transformace se podobně jako jiné i česká společnost vyznačovala velkým nadšením a důvěrou spojenou s očekáváními od budoucnosti. První hospodářské obtíže a informace o korupci v politice jako by však přinesly vystřízlivění, které se postupně začalo odrážet v narůstající politické nespokojenosti a odcizení občanů od politiky. Podpis opoziční smlouvy tento propad ještě umocnil, neboť bylo možné se domnívat, že si politici také v nové demokracii stejně dělají, co chtějí a na lidech ani tolik nezáleží.

Narůstající zklamání se v dalších volbách projevilo výrazným poklesem volební účasti, narostla i podpora komunistů. Třebaže v následujících letech docházelo v oblasti politických postojů k proměnám, úrovně období následujícího bezprostředně po revoluci už nedosáhly (Linek 2010: 209–211).

Přesto se další léta nesla spíše v duchu uklidnění. Zemi se ekonomicky dařilo, soustředění bylo směřováno k důležitým úkolům začlenění se do Severoatlantické aliance a Evropské unie, stranická soutěž se vrátila k normálu. Před volbami v roce 2002 se ČSSD v čele s novým předsedou distancovala od další spolupráce s ODS, což přispělo k jejímu úspěchu v nich. Přestože byla její vláda doprovázena určitými problémy, několikrát došlo dokonce k obměně na postu předsedy, dovládla až do konce mandátu. V průběhu těchto let se také začal pomalu navracet optimismus, lidé vyjadřovali větší spokojenost a důvěra v ústavní instituce mírně narostla, ačkoliv brzy znovu propadla nejdříve zřejmě v souvislosti s problémy a korupčními aférami vládní ČSSD a následně v důsledku vývoje, který přinesl patový výsledek parlamentních voleb z roku 2006 (Sedláčková 2012: 186–187).

Další problematické období přichází posléze v souvislosti s děním okolo roku 2009, a to nejen v důsledku světové ekonomické krize, ale rovněž v důsledku krize vládní. Působení vratké vlády ODS, KDU-ČSL a Strany zelených, jejíž vznik napodruhé umožnili dva poslanci z ČSSD, bylo provázeno řadou problematických kauz. Snahu o vyslovení nedůvěry sice čtyřikrát ustála, nicméně pátý úspěšný pokus z března 2009 přinesl její pád zrovna v období předsednictví České republiky Evropské unii. Také tentokrát přitom platilo, že se celkově špatná situace odrážela v převládající negativní náladě české společnosti (Sedláčková 2012: 187–188).

Následující parlamentní volby z roku 2010 je s ohledem na stranický systém možné považovat za poměrně zlomové, neboť do něj přinesly značný otřes. Zisk obou hlavních stran ODS i ČSSD propadl o více než 10 %. KDU-ČSL, menší, leč významná strana, která se často podílela na tvorbě vlád, nepřekročila 5% hranici. Oproti tomu výrazný úspěch zaznamenaly dva zcela nové subjekty, a sice Věci veřejné a TOP 09. V rétorice obou těchto sil přitom významné místo zaujímala snaha vymezit se proti dříve dominantním stranám či šířeji pořádkům, a svézt se tak na vlně veřejné nelibosti. Také vláda ODS s oběma novými uskupeními, která po těchto volbách vznikla, se však potýkala hned s několika podstatnými problémy. Mnohé politické krize sice ustála, ať už se jednalo o neshody ohledně zvyšování daní či skandály týkající se koaličních Věcí veřejných, osudným se jí ale v létě 2013 stává zásah policie na Úřadu vlády a provalení

rozsáhlé kauzy korupce a zneužití pravomoci blízké spolupracovnice a milenky premiéra Petra Nečase Jany Nagyové.

To, že poslední vláda ODS značně uškodila, potvrdil i výsledek předčasných voleb z roku 2013, v nichž strana utrpěla drtivou porážku. Volby také přinesly úspěch dalším novým subjektům, tentokrát se jednalo o Úsvit přímé demokracie a zejména pak hnutí ANO 2011 v čele s podnikatelem Andrejem Babišem. Subjekt s propracovaným marketingem, jehož hlavním programem se v podstatě stala kritika českých poměrů a tradičních politických stran, si pod příslibem rozsáhlých změn ve volbách vysloužil hlasy téměř pětiny voličů, a stal se tak v těsném závěsu za ČSSD druhou nejsilnější silou na politické scéně. V následující době, kdy se z ČSSD a ANO stali koaliční partneři, ANO dále posílilo a stalo se vítězem posledních parlamentních voleb z podzimu 2017. Úspěchu přitom nezabránilo ani problémy provázející jeho působení, zejména pak předsedu Andreje Babiše. Ten opakovaně čelil kritice v souvislosti se svým střetem zájmů, vlastnictvím důležitých českých médií, a to obzvláště tehdy, kdy na veřejnost unikly nahrávky jeho rozhovorů s novinářem Markem Přibílem, které měly dokládat Babišovy zásahy do jejich fungování, a rovněž s ohledem na jeho stíhání z dotačního podvodu. V současnosti je tak Babiš předsedou nejsilnější české politické strany a také menšinové vlády s ČSSD, jejíž vznik umožnila podpora komunistické strany.

Zabývat se politickým vývojem je důležité nejen z toho důvodu, abychom v jeho kontextu mohli nahlížet vývoj společenských postojů, ale také proto, že dále umožňuje pozorovat jejich možné důsledky. Dřívější průlom nových subjektů a současná skoro až neotřesitelná podpora hnutí ANO, jehož hlavním tématem se v podstatě stala problematika korupce provázející polistopadový vývoj, se docela dobře může jevit jako odraz rozčarování občanů a touhy po změně. Na druhou stranu Česko není jedinou zemí, v níž k podobným změnám došlo, souběžně se tak může jednat o součást určitého širšího trendu rostoucí popularity nových lídrů a stran umně se vymezujících proti těm původním. Problémem podobných sil je ovšem to, že mohou být ve vztahu k demokratickým systémům velmi problematické, jak bylo argumentováno dříve. To je rovněž případem hnutí ANO, které pod záštitou zefektivnění fungování systému prosazuje myšlenky jako zavedení volebního systému zvýhodňujícího postavení vítěze voleb na úkor koaliční spolupráce stran, snížení počtu poslanců a zrušení Senátu či krajských zastupitelstev, jež by ve svých důsledcích mohly zásadním způsobem omezovat záruky demokratické politiky.

V rámci svého zhodnocení stavu české politické kultury 25 let od pádu komunismu Daniel Kunštát s kolegy (2014: 38–42) poukazují na to, že se zde podobně jako v ostatních postkomunistických státech projevuje určité fázové zpoždění mezi změnou systému a změnou politické kultury. Specifická postkomunistická kultura, jež se vyvíjela na dvou tradicích, prvorepublikové demokratické a následně nedemokratické, podle autorů ve srovnání s kulturami západních zemí stále vykazuje určité nedostatky hlavně v oblasti zprostředkování zájmů, politické participace, chování politiků a rozvoje emancipované občanské společnosti. Poukazují na to, že se v české společnosti dosud projevuje převažující „pasivní rezistence“ vůči politickému systému sestávající z velké kritičnosti vůči politice či nedostatečného zájmu o participaci na veřejném životě. Česká společnost je podle nich stále rozdělena na „my“, bezmocné občany, a „oni“, mocné politiky. Slabá místa autoři shledávají především ve výrazné kritičnosti, nespokojenosti s politikou a s tím, jak funguje, v rozsáhlé nedůvěře v základní politické instituce státu nebo v prohlubování politického odcizení.

3 VÝZKUMNÝ DESIGN

Na základě zjištění předchozích výzkumů se zdá, že je česká společnost dlouhodobě charakteristická poměrně značnou mírou skepse vůči politice. Hovoří se o rozšířené politické nespokojenosti, lidé jsou podle všeho ve velké míře od politiky odcizení (Linek 2010, Kunštát et al 2014). Negativní pocity vystřídaly prvotní nadšení a očekávání veřejnosti provázející léta následující krátce po pádu komunistického režimu patrně v důsledku prvních problémů politického a ekonomického vývoje a odhalování korupce, která proces provázela (Linek 2010, Sedláčková 2012).

Teoreticky negativní hodnocení politiky ještě nemusí představovat problém. Tento předpoklad vychází zejména z přesvědčení, že se podobné pocity nemusí pojít s odmítáním institucí samých či celého demokratického systému (Easton 1965, 1975). Z toho vycházelo také množství studií, které v zavedených demokratických systémech vysledovaly propad podpory aktérů a institucí, ale neprokázaly, že by docházelo ke změnám v úrovni hlubší podpory institucí jako takových či celého systému. Politickou nespokojenost vykládaly jako známku rostoucí kritičnosti občanů, kteří neusilují o svržení demokratického systému, naopak mohou představovat tlak na vylepšení jeho fungování (Norris 1999, Klingemann 1999, Dalton 1999, 2004, Dalton, Welzel 2014).

Oproti tomu se však objevily práce poukazující na to, že se nemusí jednat o projev kritičnosti občanů, naopak může jít o známku deziluze, což je potřeba vzít v potaz zejména v prostředí demokracií novějších. Lze se přitom domnívat, že dopady podobné nespokojenosti, tedy nespokojenosti vycházející z nezájmu a nekompetence občanů spíše než z jejich kritičnosti, mohou být úplně jiné (Doorenspleet 2012). V souvislosti s tím pak bylo poukázáno na to, že za rozcházejícími se závěry těchto studií může stát existence více druhů politické nespokojenosti, přičemž největší hrozbu pro demokratickou legitimitu představuje pocit rozčarování, který spočívá v kombinaci nespokojenosti a odcizení (Christensen 2016).

Vzhledem k tomu, že se ukazuje, že rovněž legitimita demokracie v Česku dlouhodobě klesá (Linek et al 2017), je možné se ptát, nakolik tento pokles může souviset s negativními postoji občanů k politice, o nichž se v souvislosti s polistopadovým vývojem hovoří. Pokud vycházíme ze závěrů předchozích výzkumů, můžeme se domnívat, že dopady pocitů nespokojenosti na podporu demokracie mohou být odlišné v závislosti na tom, zda se jedná o projev odcizení, či nikoliv. Za potenciálně problematický vůči podpoře demokracie se totiž jeví především pocit rozčarování charakteristický kombinací obojího. Z tohoto předpokladu ohledně vztahu mezi postoji

k politice a podporou demokracie můžeme vyvodit konkrétní hypotézu, která bude v následující části práce testována:

Hypotéza: *Politická nespokojenost negativně souvisí s podporou demokracie tehdy, poji-li se s pocity politického odcizení.*

Další části této kapitoly představí operacionalizaci konceptů a metodologii práce. Na základě literatury nejdříve upřesním rámec sledovaných konceptů, ty definuji a stanovím jejich měření. V dalším kroku jsou přiblíženy využívané datové soubory včetně popisu metodologie výzkumu. Nakonec uvedu kontrolní proměnné a krátce nastíním očekávání ohledně jejich vztahu se závisle proměnnou.

3.1 Koncepty a jejich měření

Jak bylo nastíněno v teoretické části práce, politická podpora je konceptem multidimenzionálním. Rozlišování různých druhů politické podpory navazuje na práci Davida Eastona (1965, 1975), v níž specifikoval tři politické objekty, k nimž se podpora může vztahovat, a dále dva typy podpory, konkrétně podporu specifickou, související se spokojeností veřejnosti s politickými výstupy, a hlubší podporu difúzní, vztahující se k významu politického objektu spíše než k jeho aktuální činnosti. O rozšíření Eastonova odlišení se dále pokusili Mariano Torcal a José Ramón Montero (2006), kteří kromě podpory demokracie jako podpory difúzní a politické nespokojenosti odpovídající podpoře specifické určili ještě třetí dimenzi politického odcizení. Politické odcizení se podle nich vyznačuje určitou vzdáleností veřejnosti od politiky spočívající v nezájmu o ni a v pocitu neschopnosti ji ovlivnit. Na jejich práci v českém prostředí navázal Lukáš Linek (2010) s tvrzením, že také tyto dvě podoblasti politického odcizení je nutné dále rozdělit. Ve své analýze proto oddělil individuální odcizení týkající se vnitřního odcizení občanů a institucionální odcizení vztahující se k vnímání neodpovědnosti politických aktérů.

Konceptuální rámec práce vychází z těchto předpokladů. První sledovanou dimenzi tvoří podpora demokracie, jinak také hlubší podpora politického režimu jako takového. Další sledovanou dimenzi představuje politická nespokojenost jakožto odraz hodnocení práce politických aktérů, v Eastonově pojetí podpora specifická. Poslední důležitý koncept představuje politické odcizení charakteristické pocity nezájmu a vnitřní nekompetence na straně jedné a pocity vnější neefektivity vůči politice na straně druhé. Co se týče dvou podoblastí odcizení, přípravné analýzy potvrdily zjištění Lukáše Linka,

že se v českém prostředí patrně skutečně jedná o dva odlišné postoje, které spolu souvisí jen částečně, i v této práci s nimi proto bude zacházeno zvlášť.

Podpora demokracie

První sledovanou dimenzi tvoří podpora demokracie. Obecně se dá říci, že je demokratický systém legitimní tehdy, je-li svými občany považován za nejlepší možný způsob vlády. Neznamena to, že by se veřejnost musela domnívat, že se jedná o způsob ideální, v podstatě stačí, pokud je lidmi považován za nejmenší zlo. Také se předpokládá, že tento postoj bude v čase stabilní a nebude variovat s proměnami aktuální politické situace (Gunther, Montero 2006: 48).

Ohledně měření podpory demokracie nepanuje v literatuře jasná shoda. Obvyklý přístup spočívá v jejím měření spíše v určité abstraktní rovině, kdy bývá sledována míra souhlasu s myšlenkou demokracie. Používány jsou otázky zjišťující schvalování demokracie jako „nejlepšího způsobu vlády“ nebo jako „dobrého způsobu vládnutí“ či je nabízena volba demokracie nad autoritářskými režimy (Norris 1999: 16–17). Poslední varianta má tu výhodu, že kromě demokracie nabízí respondentům možnost zvolit jiný režim vlády, což může působit o trochu konkrétněji. Tento přístup k měření podpory demokracie tak zaujímá i tato práce. Sledovaná otázka je podávána v následujícím znění: *Se kterými z následujících výroků nejvíce souhlasíte? (a) Demokracie je lepší než jakýkoliv jiný způsob vlády, (b) Za určitých okolností může být autoritativní způsob vládnutí lepší, (c) Pro lidi, jako jsem já, je to jedno.* Za demokrata je respondent považován tehdy, pakliže zvolil možnost (a), a sice že demokracie představuje lepší způsob vlády, než jsou jiné. Zbylé dvě možnosti, tedy že může být autoritativní způsob vládnutí lepší, a že je vlastně jedno, jaký režim máme, jsou považovány za indikátory postoje nedemokratického. Ačkoliv druhé z vyjádření poukazuje na lhostejnost spíše než přímo na protidemokratický přístup, s hlubší difúzní podporou demokracie tak, jak je vnímána, je stejně tak neslučitelné.

Politická nespokojenost

Specifická podpora je chápána jako postoj založený na tom, jak občané hodnotí práci politických autorit, běžné fungování institucí nebo celkový výkon režimu. Pakliže občané začnou výkon hodnotit jako nedostačující a vnímají, že jejich přání a požadavky nejsou naplňovány, patrně se to projeví jejím poklesem. Pokles v míře specifické podpory je označován jako politická nespokojenost. Politickou nespokojenost tak lze nahlížet jako odraz rozdílu mezi očekáváními občanů a realitou. Vzhledem k tomu, že se jedná o projev

určité reakce na aktuální situaci, dá se také očekávat, že se bude v čase proměňovat (Gunther, Montero 2006: 48–49).

Politická nespokojenost je obvykle měřena v termínech nespokojenosti, nedůvěry a podobných. Potenciálních indikátorů je tudíž často celá řada, kromě nespokojenosti s činností politiků, vlády nebo s fungováním systému tak bývá sledována například také nedůvěra v konkrétní politické aktéry a politické instituce (Linek 2010: 117). Pro měření politické nespokojenosti v této práci jsou proto využívány následující proměnné: nedůvěra v hlavní ústavní instituce státu, konkrétně ve vládu, parlament a senát a nespokojenost s fungováním demokracie. Respondenti ve všech případech volili odpovědi na čtyřbodové škále od rozhodně ano (důvěřuji, spokojen) po rozhodně ne (nedůvěřuji, nespokojen). Zda zvolené otázky skutečně měří latentní proměnnou politické nespokojenosti, a zda je z nich tak možné sestavit index, bude ověřováno v následujících krocích analýzy.

Institucionální a individuální odcizení

Další zkoumanou postojovou dimenzi představuje odcizení občanů od politiky. Jedná se v podstatě o odraz hluboce nedůvěřivých a podezřívavých pohledů na politiku, politické instituce i mechanismy demokratické reprezentace. Podobné pocity vzdálení se politickým institucím a celkově politice je možné považovat za hlubší a jako takové se vyznačují značnou stabilitou (Gunther, Montero 2006: 49–50).

Autoři, kteří konceptuální vydělení politického odcizení představili, za jeho indikátory považovali kupříkladu nezájem o politiku, pocit vlastní neefektivity, cynismus a přesvědčení, že se politické elity o své občany nezajímají (Gunther, Montero 2006: 49–50). Na jejich práci v českém kontextu dále navázal Lukáš Linek (2010: 113) s tím, že tyto indikátory zachycují dvě samostatné postojové dimenze, které označil jako institucionální a individuální odcizení. Institucionální odcizení přitom chápal jako určité vnější odcizení vůči politice spočívající v přesvědčení, že politické instituce neberou v potaz přání lidí a že si politici dělají, co chtějí. Individuální odcizení oproti tomu vychází spíše z určité vnitřní orientace občanů k politice a charakteristické jsou pro něj například pocity nezájmu, neporozumění a neochoty se na politice podílet.

Institucionální odcizení je v této práci měřeno za využití série otázek zjišťujících od respondentů, jak pohlíží na politiku s ohledem na její zodpovědnost. Konkrétně pracuji s těmito proměnnými: lidé nemají možnost ovlivnit řešení problémů ve své obci, lidé nemají možnost ovlivnit řešení problémů ve státě, strany zajímají jen hlasy lidí, ne názory, lidé nemají možnost ovlivnit, co dělají zvolení politici a zvolení politici se

nezajímají, co si lidé myslí. Ve všech případech respondenti vyjadřovali míru svého souhlasu na čtyřbodové škále od rozhodně ano po rozhodně ne. I v tomto případě bude dále ověřováno, zda zvolené položky skutečně měří latentní proměnnou institucionálního odcizení, a zda je tedy možné sestavit z nich souhrnný index, s nímž bude nakládáno.

Individuální odcizení je měřeno skrze následující proměnné: nezájem o politiku, nesledování informací o politice v médiích, neprobírání politiky s přáteli, neporozumění problémům, kterým země čelí, nemožnost účastnit se politického dění a neinformovanost o politice. Také v tomto případě byla škála odpovědí u všech otázek čtyřbodová a také tentokrát se předpokládá možnost sestavení indexu individuálního odcizení.

3.2 Metodologie a data

Politická podpora je v této práci analyzována za využití dat sbíraných Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky (dále CVVM) v rámci měsíčních šetření Naše společnost, v nichž bývají otázky používané k měření sledovaných postojů pravidelně pokládány. Preference demokracie je dotazována v ročních intervalech v únorových šetřeních, pracuji proto zejména s nimi. Hlavní datový zdroj pak pochází ze šetření Naše společnost realizovaného v únoru 2018. Reprezentativita šetření CVVM je zajištěna kvótním výběrem. To znamená, že do šetření jsou na základě stanovených kvót vybíráni respondenti tak, aby jejich složení odpovídalo složení celé populace a zjištěné výsledky bylo možné zobecňovat. Ve většině případů tak není potřeba data CVVM dále vážit. Mimo datových souborů CVVM jsou použita i data o exekucích v České republice volně dostupná z webových stránek www.mapaexekuci.cz. Data jsou analyzována v programech SPSS a Stata.

V analytické části práce je nejdříve sledován stav politické podpory v české společnosti. Je tak činěno především v popisné rovině. První podkapitoly se vesměs zabývají pouze rozložením odpovědí na sledované otázky nebo jejich porovnáním obvykle za pomoci běžných nebo graficky znázorněných kontingenčních tabulek. Cílem je na jednu stranu nejen prozkoumat úroveň společenské podpory, ale zjištění zároveň poslouží k dalším krokům analýzy, jelikož například poukazují na to, zda je možné pojímat zvolené indikátory za ukazatele jedné postojové dimenze.

Možnost sestavit z indikátorů souhrnné indexy je dále ověřována explorační faktorovou analýzou. Faktorová analýza je technikou umožňující nahradit sadu spjatých proměnných ne přímo pozorovatelným znakem, kterému se jinak říká latentní proměnná (Mareš, Rabušic, Soukup 2015: 375–377). Staví na matici korelací mezi zvolenými

proměnnými, u nichž je předpokládáno, že spadají do jedné dimenze. Běžně pracuje s Pearsonovým korelačním koeficientem, který je určený primárně pro kardinální proměnné. Proměnné použité pro tvorbu jednotlivých indexů v této práci jsou ovšem výhradně proměnnými ordinálními, což jinak znamená, že sice můžeme jejich kategorie seřadit, ale nedokážeme určit vzdálenost mezi nimi. Objevuje se proto názor, že pro ordinální proměnné nemusí být běžný postup faktorové analýzy optimální a jako lepší řešení navrhuji pracovat při jejím výpočtu s korelacemi polychorickými, jejichž výsledky se podle všeho ukázaly být konzistentnější a robustnější (Holgado-Tello et al 2010). Polychorické korelace proto budou pro výpočet faktorových analýz využity také v této práci.

Poslední část se již zaměří na ověřování souvislosti mezi sledovanými postoji k politice a podporou demokracie za pomoci regresních modelů. V nich bude navíc kontrolováno působení dalších proměnných, u nichž se předpokládá možná asociace s podporou demokracie. Kontrolní proměnné jsou představeny v poslední části této kapitoly včetně stručného nastínění jejich očekávaného vztahu s podporou demokracie. Podpora demokracie jako závisle proměnná je proměnnou dichotomickou, což znamená, že nabývá pouze dvou hodnot ano a ne. Z toho důvodu jsou použity binární logistické regresní modely. Jelikož se mezi sebou zkoumané proměnné odlišují v počtu chybějících hodnot, jednotlivé modely by nebyly srovnatelné. Za účelem jejich porovnatelnosti je tedy sjednocen počet případů, což jinak znamená, že do výpočtu všech modelů vstoupí stejný vzorek respondentů. Z důvodu neintuitivnosti interpretace velikosti koeficientů u logistických modelů bývají někdy doporučovány způsoby interpretace založené na výpočtu predikcí z modelu (Long, Freese 2014). Pro doplnění proto budou vypočteny tzv. marginální efekty, jinak změny v predikované pravděpodobnosti výsledku. Predikované pravděpodobnosti a marginální efekty jsou využity také v rámci zkoumání interakcí mezi proměnnými.

Nakonec je potřeba zdůraznit, že tato práce analyzuje data z průzkumů veřejného mínění realizovaná vždy v jeden čas. Nalezené asociace tedy mohou poukázat na určité vztahy mezi proměnnými, ale nevypovídají nic o příčinné souvislosti mezi nimi. Odhalovat kauzalitu je poměrně obtížné a umožňuje to zejména využití longitudinálních dat, která jsou ovšem poměrně vzácná.

3.3 Kontrolní proměnné

První sadu kontrolních proměnných tvoří sociodemografické faktory. Z nich bude sledováno působení pohlaví, věku, vzdělání a velikosti obce. Teorie politické socializace předpokládá velmi důležitou roli prostředí, v němž jedinec vyrůstá. Hodnoty, které jsou mu v něm vštěpovány, se podle ní mění jen velmi pomalu. Jelikož byli starší občané nejdelší dobu socializováni v původním komunistickém režimu, můžeme se domnívat, že u nich podpora demokracie bude nižší. Naopak vyšší vzdělání může působit spíše ve prospěch nového systému. Dá se totiž očekávat, že občané s vyššími mentálními schopnostmi činí informovanější rozhodnutí a budou taktéž spíše zastánci hodnot umožňujících individuální rozvoj. Silnější může být podpora demokracie také u obyvatel větších měst, a to z toho důvodu, že velikost obce jako sociální charakteristika může jednak do jisté míry odrážet určité znevýhodnění, jednak se obyvatelé menších měst mohou hůře hledat v moderním způsobu života, což bude dále souviset s potenciálně menší ochotou přijímat změny (Linek et al 2017: 32–37).

Mimo sociodemografických proměnných je kontrolováno také působení vnímání vlastní životní úrovně a sympatií s KSČM. Vnímání vlastní životní úrovně lze chápat jako ukazatel širšího hodnocení ekonomického výkonu státu, konkrétně pak toho, jak občané hodnotí hospodářství ze svého hlediska. Jako takové může částečně souviset se socioekonomickým statutem jedince a rovněž s politickou nespokojeností. Co se týče identifikace s KSČM, v rámci postkomunistických států se ukazuje přetrvávající nedemokratické smýšlení stoupců komunistických stran. Je tedy možné se domnívat, že podpora demokracie bude u přívrženců KSČM nižší (Linek 2010: 70–74).

Poslední sledovanou charakteristiku představuje angažovanost v různých typech organizací či sdružení. Možnou prospěšností angažovanosti občanů se dlouhodobě zabývá Robert Putnam (1993, 2000), který síť občanského zapojení označil za klíčovou součást tzv. sociálního kapitálu, predispozice k dobré vládě. V aktivním zapojování přitom spatřoval nejen vnější výhody ve smyslu lepší artikulace požadavků občanů, ale rovněž výhody vnitřní spočívající ve vštěpování návyků kooperace a občanskosti, získávání zkušeností nezbytných k účasti na veřejném životě a širěji v budování demokratických zvyků. Pokud účastí na činnosti organizací skutečně dochází k osvojování a rozvíjení těchto vlastností, je možné u ní předpokládat pozitivní asociaci s podporou demokracie.

Proměnná pohlaví je kódována tak, že 0 je žena a 1 je muž. Ženy tak v modelech představují referenční kategorii, což znamená, že hodnota koeficientu reprezentuje efekt

kategorie mužů v porovnání s nimi. Proměnná věku odpovídá stáří respondentů. Vzdělání je ordinální proměnná s osmi kategoriemi s tím, že vyšší hodnota indikuje vyšší vzdělání. Ordinální proměnnou je rovněž velikostní skupina obce, která taktéž nabývá osmi hodnot a jsou jimi kategorie určující velikost obcí podle počtu obyvatel od nejmenších po největší. Subjektivní životní úroveň je ordinální proměnnou s pěti kategoriemi s tím, že i v tomto případě vyšší hodnota indikuje lepší hodnocení vlastní životní úrovně. Co se týče stranických sympatií, byly vytvořeny indikátorové proměnné z otázky zjišťující od respondentů, koho by volili, kdyby se příští týden konaly volby do poslanecké sněmovny. Proměnná byla kódována tak, aby bylo možné odlišit sympatizanty KSČM od příznivců zbylých stran. Aby nedošlo k velkému úbytku případů z důvodu nezahrnutí respondentů, kteří na otázku neodpovídali, jelikož v předchozí otázce tázající se na účast v hypotetických volbách tuto rozhodně vyloučili, budou do modelů zahrnuti jako kategorie nevoličů. Za referenční kategorii jsou v tomto případě zvoleni sympatizanti jiných stran. Koeficienty proměnných nevoličů a sympatizantů KSČM je tedy potřeba vykládat ve vztahu k nim. Konečně účast na činnosti organizací byla vytvořena na základě sady otázek, v níž respondenti uváděli, zda se účastní činnosti občanského sdružení, nadace či charity, odborů, profesního sdružení, politické strany, obecní samosprávy nebo sportovní organizace. Nová proměnná nabývá dvou hodnot s tím, že hodnota 1 představuje deklarovanou účast na činnosti alespoň v jednom či více případech, hodnota 0 značí neangažovanost. Měřítka angažovanosti samozřejmě není ideální, neboť výčet nemusí být kompletní, nicméně otázka, která by se tázala na angažovanost jako takovou, bohužel v šetření pokládána nebyla. Deskriptivní statistika všech proměnných je k nalezení v příloze.

4 ANALÝZA POLITICKÉ PODPORY V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Následující část práce je samotnou částí analytickou, jejímž cílem je nejdříve zmapovat jednotlivé dimenze politické podpory v české společnosti a následně ověřit teoretická očekávání týkající se vztahu mezi nimi. První podkapitola se věnuje tomu, nakolik občané v české společnosti podporují demokracii a zda jsou ve své podpoře konzistentní, pakliže je konfrontujeme s konkrétními nedemokratickými alternativami. Velmi aktuální téma v Česku představují regionální rozdíly. Z toho důvodu se následující podkapitola v krátkosti věnuje tomu, zda lze podobné odlišnosti nalézt také v míře podpory demokracie. Následující část se dále zabývá politickou nespokojeností a individuálním i institucionálním odcizením s cílem poskytnout základní vhled do úrovně a vývoje těchto postojů v české společnosti a jejich případných asociací. Záměrem poslední části kapitoly je následně prozkoumat, jestli a jak tyto pocity souvisejí s podporou demokracie.

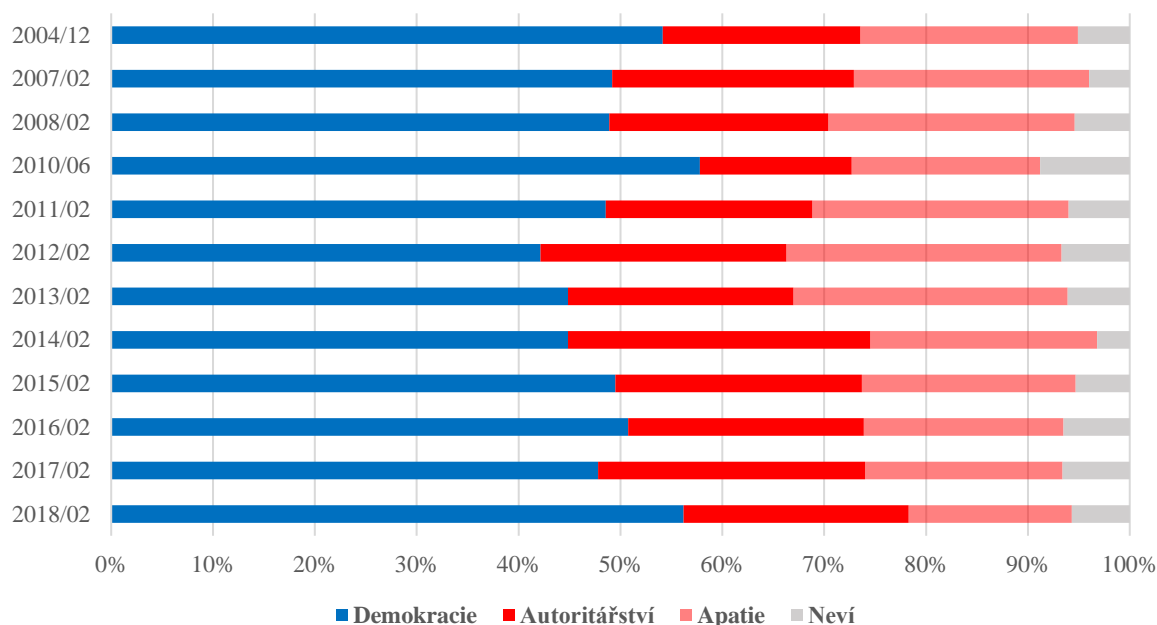
4.1 Podpora demokracie

Jak česká veřejnost téměř třicet let po revoluci vnímá demokracii a na základě čeho ji hodnotí? A zakořenily se již demokratické hodnoty v české společnosti? Poskytnout uspokojivou odpověď na tyto otázky není snadné, nicméně znát odpovědi může být velmi důležité s ohledem na hodnocení vývoje demokratizace v zemi stejně jako při snaze o předcházení výzev. Obecně se předpokládá, že v etablovaných zemích legitimita demokracie není téma, v jejich kontextu bývá považována za danou a nijak nezpochybňovanou jistotu. Občané jsou do demokratického systému vychovávaní od dětství s tím, že nejsou připouštěny alternativy (Mishler, Rose 1999: 80). Jiná situace ale může nastat v případě novějších demokracií, a to především z toho důvodu, že se v nich demokratické hodnoty teprve formují a podpora demokracie tolik rozšířená být nemusí. Jak navíc upozorňuje Lukáš Linek s kolegy (2017: 193) v závěru své práce o podpoře demokracie a politické participaci v českém prostředí, ve společnostech s nedostatečným závazkem k demokracii mohou různé návrhy na omezování demokratických záruk a svobod získávat relativně velkou podporu. S ohledem na současný vývoj v mnoha státech včetně České republiky se toto upozornění jeví jako mimořádně aktuální.

Jakou podporu česká veřejnost demokracii na základě sledované otázky vyjadřuje a zda se odpovědi v průběhu času proměňují, je demonstrováno v prvním grafu. Do něj byly vyneseny podíly respondentů u tří nabízených možností včetně odpovědi *nevím* ze

všech výzkumů CVVM, v nichž byla otázka pokládána. Dostupné údaje jsou z prosince 2004, února 2007 a 2008, června 2010 a od roku 2011 v pravidelném ročním intervalu v rámci únorového šetření.

Graf 1: Podpora demokracie v české společnosti 2004–2018

Poznámka: Kategorie apatie odpovídá odpovědi „pro lidi, jako jsem, já je to jedno“.

Zdroj: autorka.

Základní zjištění z grafu jsou dvojí. První přirozeně spočívá v základním rozložení demokratů a nedemokratů v české společnosti, které je dlouhodobě tak nějak poloviční. Toto zjištění samo je možné považovat za poměrně alarmující, neboť když se v České republice občanů zeptáte na to, jakou formu vlády podporují, přibližně každý druhý buď připustí, že by za určitých okolností mohla být nějaká forma autoritářství lepší, nebo uvede, že je mu vlastně jedno, jaký režim vlády máme, případně na otázku vůbec neodpoví. Druhé zjištění se pak týká poměru autoritářských a apatických respondentů ve skupině nedemokratů, který je rovněž stabilně poloviční. Znamená to, že z lidí, kteří demokracii nepreferují, se přibližně polovina vyslovuje pro nějakou formu autoritářství a druhé polovině je to jedno. Možnost *nevím* vždy zvolí minimálně 5 % respondentů.

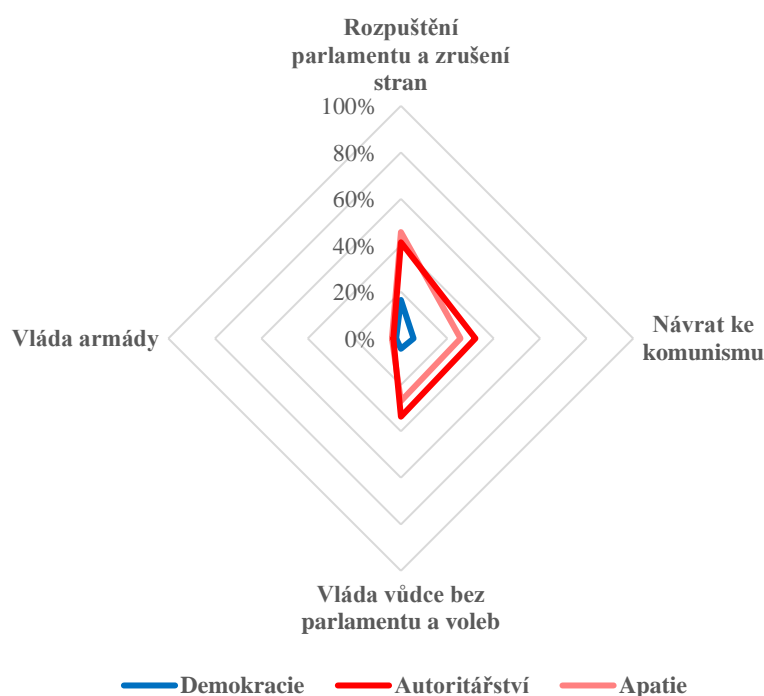
Určitý problém při zkoumání demokracie obecně představuje neschopnost určit, co si lidé pod termíny pokládanými v šetřeních veřejného mínění představují a zda jim vůbec rozumí. Termín demokracie si totiž různí lidé mohou vykládat různými způsoby, a ptát se jich proto pouze na jejich souhlas s ní nemusí být příliš průkazné. Podpora demokracie bývá navíc velmi nekonzistentní. Výzkumy odhalují, že značné množství lidí, kteří deklarují podporu demokracie, zároveň schvalují některé nedemokratické prvky

(Carlin 2011: 669–670). Ačkoliv se sice v rámci sledované otázky pracuje také s alternativními možnostmi autoritářské vlády či lhostejnosti vůči typu systému, minimálně pojem autoritářství může být chápán jako do jisté míry abstraktní. Respondent tak může zvolit možnost, která reálně nekoresponduje s tím, co si vlastně myslí a následně ani s tím, jak se chová.

To, jak je česká veřejnost ve své podpoře demokracie konzistentní, může odhalit její pohled na konkrétní nedemokratické alternativy. V rámci šetření CVVM bývá respondentům jednou za čas pokládána sada otázek vztahující se k různým nedemokratickým typům vlád. Naposledy dostupná je z měsíčního šetření Naše společnost z února 2016. První z otázek představuje oproti zbylým třem trochu výjimku, a to především proto, že se neptá na míru souhlasu s konkrétním způsobem nedemokratické vlády, ale na souhlas se zrušením klíčových institucí toho demokratického, konkrétně na souhlas s rozpuštěním parlamentu a zrušením politických stran. V rámci zbylých tří otázek jsou respondenti dotazováni na to, zda by souhlasili s návratem komunistického způsobu vlády, s vládou silného vůdce bez parlamentu a voleb a s vládou armády.

Rozhodný souhlas s rozpuštěním parlamentu a zrušením politických stran vyjádřilo 10 % respondentů. Dohromady s mírnější formou souhlasu to dává bezmála 29 %. Nesouhlas vyslovalo jen 55 % z nich. Zbylých 16 % respondentů na otázku nedokázalo odpovědět. Ze tří otázek nabízejících jiné formy vlády má největší podporu návrat ke komunistické vládě a vláda vůdce bez parlamentu a voleb, v obou případech souhlasné stanovisko zaujalo 16 % respondentů. Vláda armády má v České republice podporu velice nízkou, konkrétně pouze 7 % respondentů, naopak bezmála 80 % z nich vyjádřilo s touto alternativou silný nesouhlas. Jak na tyto otázky odpovídali respondenti podle jejich podpory demokracie na základě sledované otázky, je dále zobrazeno v grafu 2.

Graf 2: Souhlas s nedemokratickými alternativami podle podpory demokracie

Poznámka: Sloučeny odpovědi „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“.
Zdroj: autorka.

Na první pohled je z grafu znatelný poměrně velký podíl respondentů ze skupiny vyjadřující podporu demokracii, kteří by souhlasili s rozpuštěním parlamentu a zrušením stran, jedná se o bezmála 20 % z nich. S ohledem na zbylé tři typy nedemokratické vlády je podíl souhlasících demokratů spíše zanedbatelný. V obou skupinách nedemokratů je míra vyjádřeného souhlasu u všech otázek takřka totožná, ani u jedné z variant však v žádné ze skupin nepřekročila 50 %. Co však z grafu nevyčteme, je informace o tom, zda se uvnitř jednotlivých skupin jedná o tytéž respondenty vyjadřující souhlas s celou škálou různých alternativ, nebo zda se ve svém pohledu na ně rozcházelí. To můžeme zjistit součtem souhlasů s uvedenými výroky a roztríděním podle postoje k demokracii. Podíly respondentů ve třech skupinách podle podpory demokracie a počtu schvalovaných nedemokratických možností jsou zobrazeny v tabulce 1.

Tabulka 1: Množství schvalovaných nedemokratických alternativ podle podpory demokracie

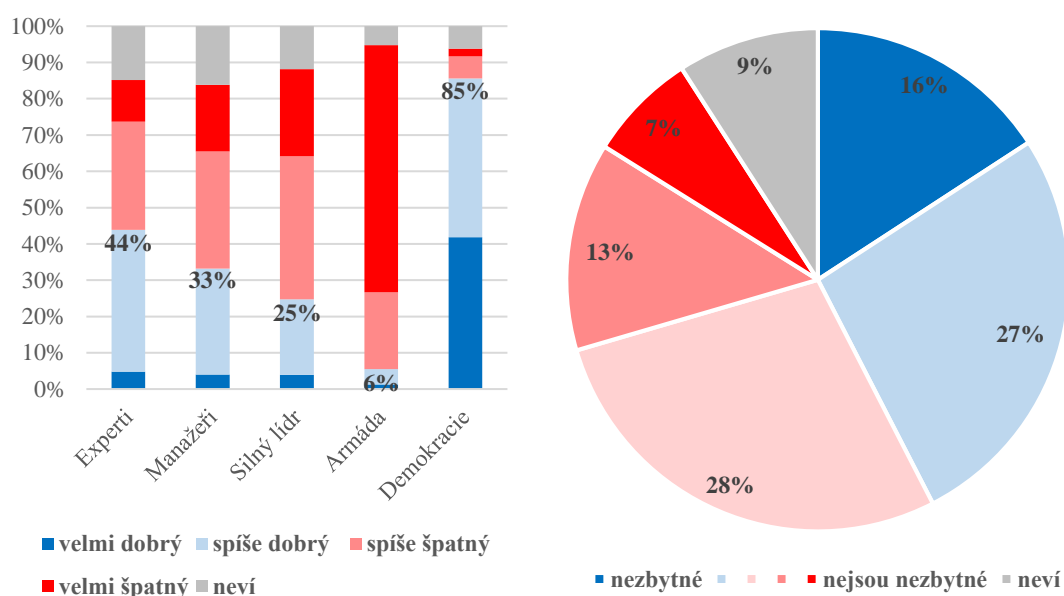
	Žádná z možností	Jedna možnost	Dvě možnosti	Tři možnosti	Čtyři možnosti
Demokracie	77 %	18 %	4 %	1 %	0 %
Autoritářství	34 %	27 %	27 %	13 %	1 %
Apatie	31 %	35 %	22 %	11 %	1 %

Poznámka: Sloučeny odpovědi „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“.
Zdroj: autorka.

Ze skupiny demokratů nevyjádřilo souhlas s žádnou z předkládaných nedemokratických alternativ pouze 77 % respondentů. Ze zbylých dvou skupin nedemokratů to bylo 34 % v případě respondentů preferujících nějakou formu autoritářství a 31 % z těch, kterým je jedno, jaký režim vlády máme. Přestože rozdíl je zřejmý, stále nelze opomenout, že mezi lidmi vyjadřujícími preferenci demokracie skoro čtvrtina schvaluje některé možnosti, které se s demokracií příliš dobře neslučují.

Další sada otázek týkající se odlišných způsobů řízení země byla pokládána i v rámci únorového šetření z roku 2018. Konkrétně byli respondenti dotazováni na to, co si myslí o vládě silného lídra, který se nemusí starat o parlament a volby, přijímání rozhodnutí experty a ne vládou, o vládě armády, řízení země manažery podobným způsobem jako podniků v ekonomické sféře a rovněž o demokratickém politickém systému. Mimo uvedené otázky za pozornost stojí navíc také otázka zjišťující od respondentů jejich názor na nezbytnost politických stran. Nehovoří sice přímo o potřebě jejich zrušení jako v předchozích případech, nicméně připouští negativní postoj respondentů k nim. Odpovědi respondentů na předkládané otázky jsou zobrazeny v následujících dvou grafech.

Grafy 3, 4: Postoje k různým způsobům řízení země a k politickým stranám

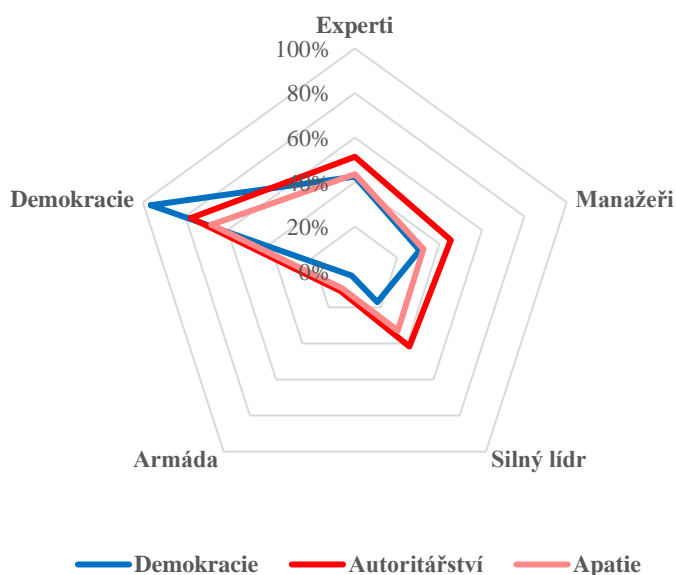

Zdroj: autorka.

Při pohledu na první graf prezentující rozložení odpovědí u otázek na různé způsoby řízení země je možné pozorovat jeden významný fakt, a sice že demokracii za velmi či spíše dobrý způsob označilo 85 % respondentů. Pokud bychom obě tyto kladné odpovědi považovali za známku podpory demokracie, mohli bychom říci, že je

podpora demokracie daleko vyšší, než indikují odpovědi na otázku předcházející. Zdá se tak, že skutečně záleží na předkládané otázce s tím, že odlišné otázky zřejmě mohou generovat lišící se míru podpory demokracie, jak poukázaly již některé dřívější výzkumy (Linek 2010: 63). Z ostatních způsobů největší podíl lidí vnímal jako velmi či spíše dobrou vládu expertů, konkrétně se jednalo o 44 % respondentů, a vládu manažerů, zde to bylo 33 %. Ani podíl respondentů pozitivně hodnotících vládu silného lídra, který by se nestaral o parlament a volby, není zanedbatelný, za velmi či spíše dobrý tento způsob označil každý čtvrtý respondent. Co se týče pohledu občanů na potřebnost politických stran, nejčastější volbu představoval střed. První možnost, a sice že strany jsou nezbytné, zvolilo pouze 16 % respondentů, k druhému bodu škály se přiklonilo 27 % z nich. Také v tomto případě představuje další důležitý krok porovnání odpovědí podle deklarované podpory demokracie. Podíly respondentů z jednotlivých skupin, kteří vyjádřili kladný vztah ke sledovaným způsobům řízení země, jsou proto vizualizovány v grafu 5, jejich postoje k politickým stranám zobrazuje následující graf 6.

Graf 5: Kladný postoj k různým způsobům řízení země podle podpory demokracie

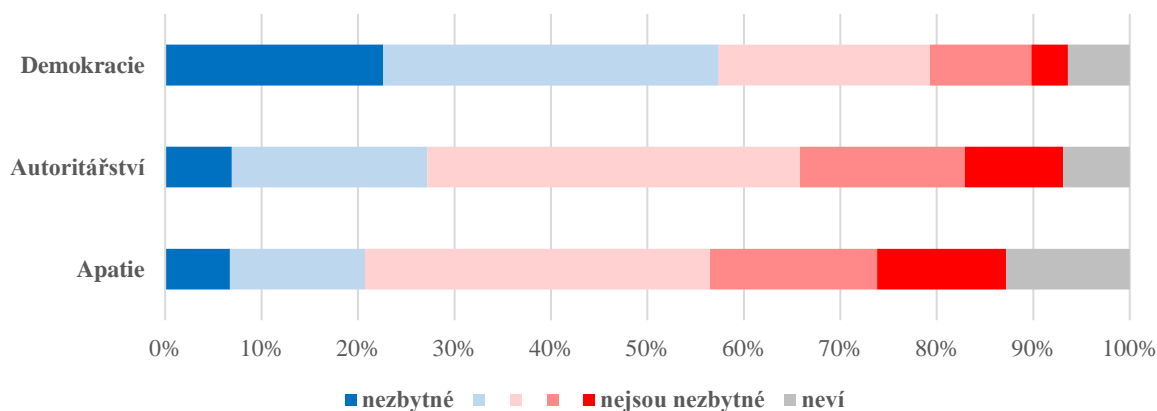
Poznámka: Sloučeny odpovědi „velmi dobrý“ a „spíše dobrý“.

Zdroj: autorka.

Významná skutečnost zřejmá z grafu 5 je, že co se týče vlády expertů a manažerů, podíl demokratů s kladným stanoviskem se dotahuje podílu souhlasících nedemokratů. Míra podpory rozhodování expertů a řízení země manažery je mezi demokraty a apatickými respondenty takřka totožná, k rozhodování expertů kladný postoj vyslovilo konkrétně 43 % demokratů a 44 % apatických respondentů, řízení země manažery by pak podpořilo 31 % demokratů a 32 % respondentů ze skupiny vyjadřující

vůči typu systému lhostejnost. Podpora u skupiny respondentů, kterým se někdy autoritářský systém jeví jako lepší, je ve všech případech o něco málo vyšší. Jako vysvětlení pozorovaného přiblížení se nabízí možná odlišnost v předkládaných způsobech vlády v tom smyslu, že u nich není přímo připouštěna nějaká forma diktatury či nadvláda lídra s omezením demokratických prvků systému. Odborníci mohou být považováni spíše za schopnější vládců, než jakými jsou politici. Za reakcemi lidí tak může stát určitá skepse vůči politickým představitelům a touha po větší efektivitě. Patrně to však také svědčí o určité nekritičnosti části české veřejnosti, a zejména pak té, která formálně uvádí podporu demokratického systému, a tedy možné náchylnosti k různým technokratickým návrhům potenciálně ohrožujícím demokratickou politiku. Demokratický systém pro své fungování potřebuje záruky, které sice někdy mohou proces utváření politiky komplikovat, nicméně jsou nezbytné pro to, aby nemohl být zneužíván. Nakonec je nutné zmínit, že také podpora vlády silného lídra není ve skupině občanů deklarujících preferenci demokracie zanedbatelná, jako velmi či spíše dobrý způsob řízení země ji označilo skoro 20 % z nich.

Graf 6: Postoje k politickým stranám podle podpory demokracie

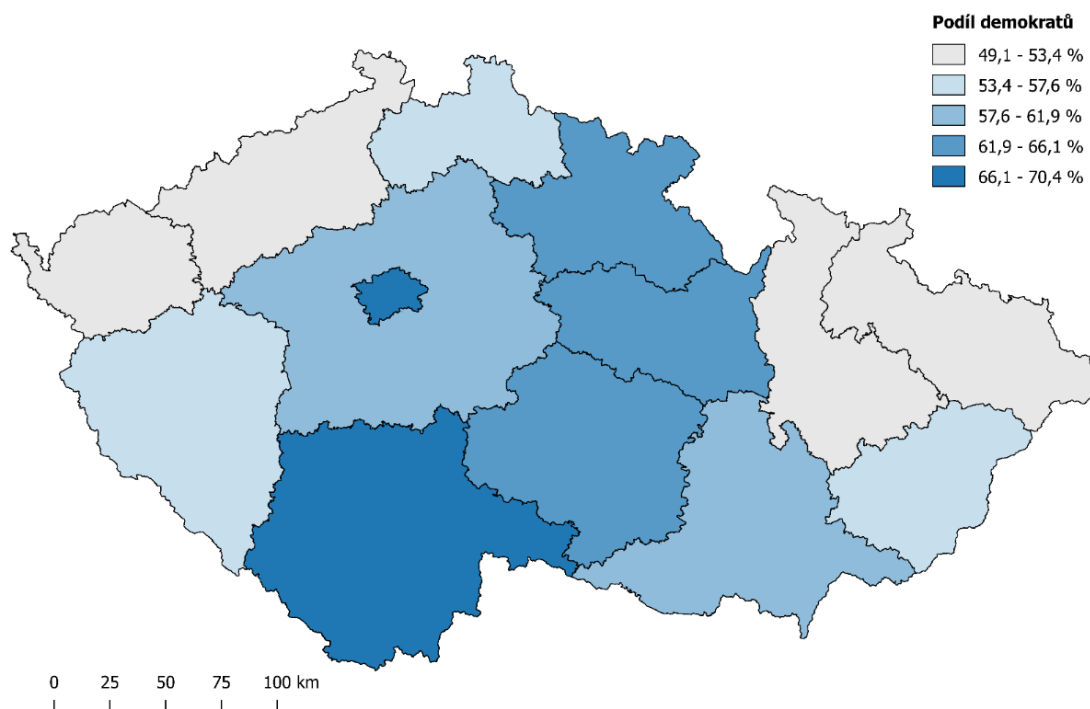
Zdroj: autorka.

Nijak přesvědčivé nejsou u demokratických respondentů ani postoje k důležitosti politických stran. Že jsou politické strany nezbytné, jak uvádí první bod předkládané škály, si totiž myslí něco málo přes 20 % z nich. Dohromady s těmi, kteří zvolili druhý bod, se jedná pouze o necelých 60 %. Zbýlých více než 40 % z nich buď zvolilo střední možnost, nebo připustili negativní stanovisko, popřípadě na otázku nedovedli odpovědět.

4.2 Regionální odlišnosti v podpoře demokracie

Regionální rozdíly se v České republice dostávají do popředí zájmu. Hovoří se o geografické podmíněnosti strukturálních problémů, v souvislosti s čímž bývají vyzdvihovány mnohé další rozdíly včetně odlišného volebního chování (Lysek, Lebeda 2018) či třeba lišících se dosahovaných výsledků žáků (aktualne.cz 2016). Za nejvíce problematické obvykle bývají označovány kraje Karlovarský, Ústecký, Moravskoslezský a částečně kraj Olomoucký. Situaci krajů koneckonců odráží také zjištěná úroveň kvality života, ve jmenovaných je totiž nápadná daleko větší koncentrace obcí, v nichž se „žije hůř“ (Boček, Cibulka 2018). Dá se proto očekávat, že také geografická distribuce politické podpory se může lišit. Rozdíly v míře podpory demokracie v jednotlivých krajích proto byly vyneseny do mapy 1. Je však nutné dodat, že šetření CVVM není na úrovni krajů reprezentativní, zjištění tak nelze přeceňovat. Jsou zde prezentovány spíše pro doplnění sledované problematiky a nastínění možných trendů, které mohou být potvrzeny dalším výzkumem.

Mapa 1: Podíl demokratů v krajích

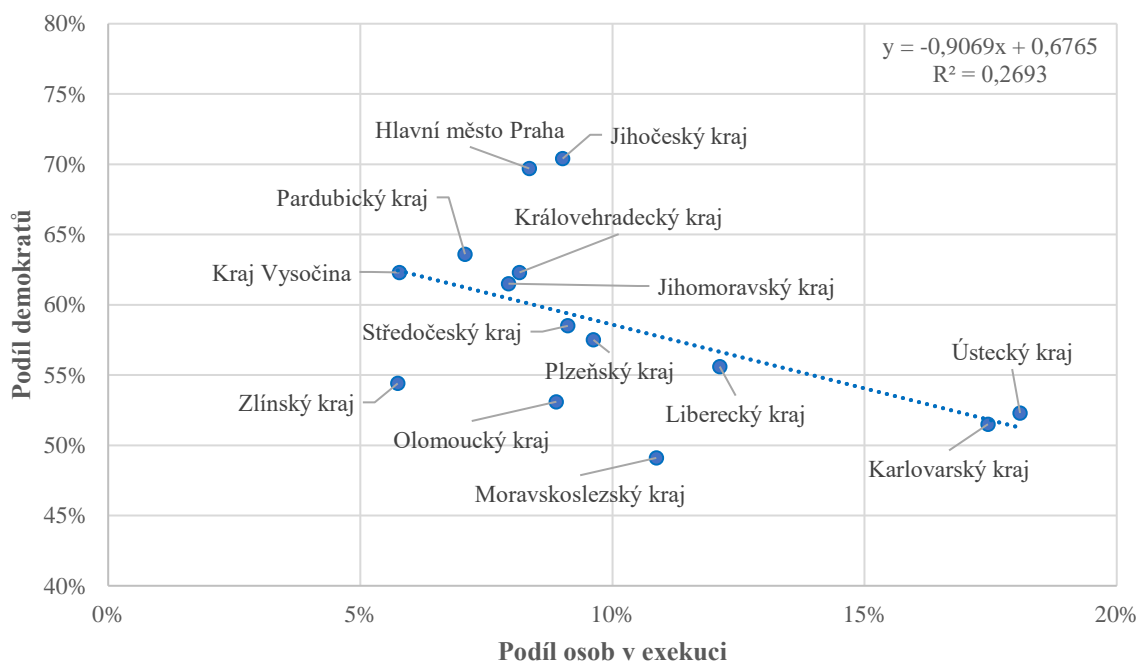
Zdroj: autorka.

Z mapy je znát, že rovněž míra podpory demokracie v krajích se patrně liší s tím, že nejnižších hodnot dosahuje v krajích Karlovarském, Ústeckém, Olomouckém a Moravskoslezském. Toto zjištění tak v podstatě odpovídá nastíněným očekáváním. Míra podpory demokracie je dále nižší v krajích Zlínském, Libereckém a Plzeňském.

Liberecký a Plzeňský kraj jsou přitom kraje, jimiž prochází hranice historických Sudet s tím, že taktéž tato území jsou s ohledem na mnohé ukazatele dodnes vyzdvihována jako odlišná. Pro sledování podobných trendů by ovšem bylo potřeba disponovat daty na nižší úrovni, než je úroveň krajů, které v tomto ohledu představují poměrně široce vymezené teritorium. Naopak nejvyšší míra podpory demokracie byla zjištěna v Praze a v Jihočeském kraji.

Za jeden z nejakutnějších sociálních problémů v České republice lze označit exekuce. Agentura Median dokonce provedla pro Alarm výzkum o exekucích, jehož výsledky poukázaly na možný horší vztah lidí v exekuci k demokratickým institucím a demokracii jako takové (Rychlíková, Uhlová, Mahdalová 2018). Ačkoliv individuální data týkající se exekucí, která by umožnila tento vztah testovat, nejsou v šetření dostupná, je alespoň možné pojímat exekuce jako součást strukturálních problémů krajů. Co tedy můžeme sledovat, je to, zda podíl osob v exekuci souvisí s mírou podpory demokracie na úrovni krajů. Tento vztah ilustruje graf 7.

Graf 7: Podíl osob v exekuci ve vztahu k podílu demokratů v krajích

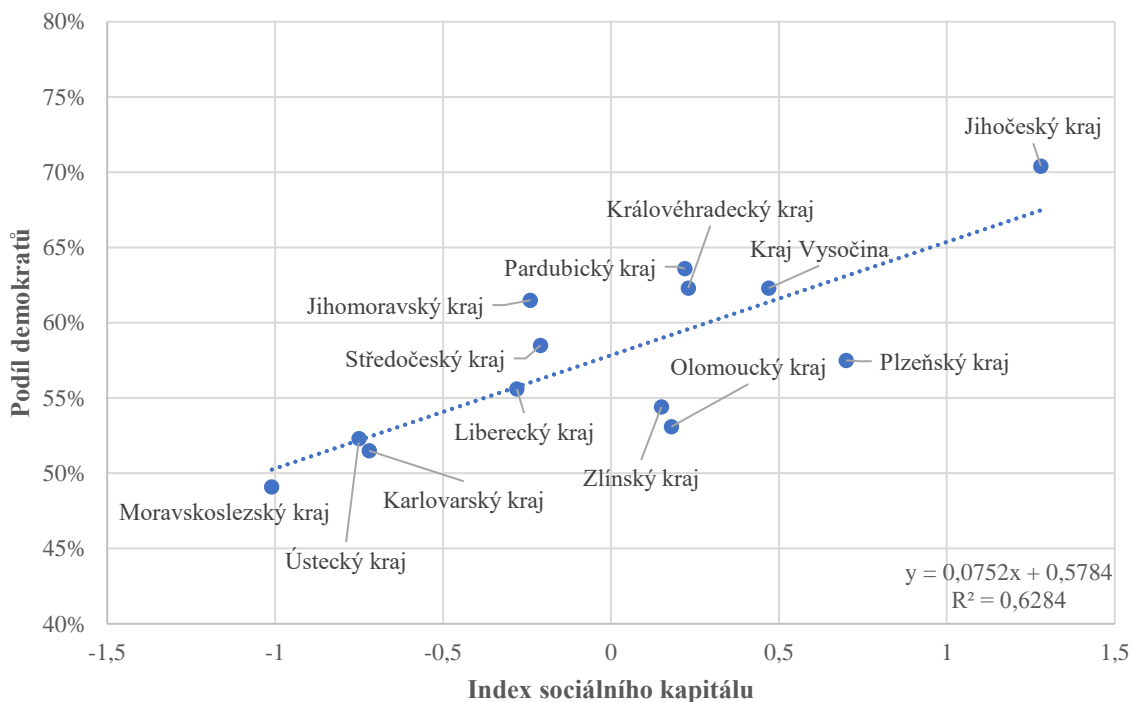
Zdroj: autorka.

Z grafu se ukazuje, že podíl osob v exekuci v krajích částečně vysvětlí míru podpory demokracie v nich. Kraje, v nichž je míra podpory demokracie nejnižší, jsou zároveň také kraje s největším podílem osob v exekuci. To platí zejména tehdy, zaměříme-li se na kraj Ústecký a Karlovarský. Zbylé dva kraje s nižší podporou demokracie, tedy Olomoucký a Moravskoslezský kraj, se nachází pod přímkou, což

znamená, že je v nich podíl demokratů nižší, než by bylo možné předpokládat na základě podílu osob v exekuci. Na druhé straně přímky stojí kraje s nejvyššími úrovněmi podpory demokracie, konkrétně Praha a Jihočeský kraj, v nichž je podíl osob v exekuci téměř obdobný kraji Olomouckému, leč podíl demokratů v nich je vyšší.

Exekuce nicméně představují jen jeden z možných ukazatelů situace v regionech. Jako další faktor, který by mohl vysvětlovat regionální odlišnosti v míře podpory demokracie, se nabízí sociální kapitál. Sociální kapitál je koncept původně vycházející z práce Roberta Putnama, který jej vytvořil v souvislosti se snahou o měření určité občanskosti regionů. V českém kontextu úroveň sociálního kapitálu v krajích zkoumali například Tomáš Kostecký, Věra Patočková a Jana Vobecká (2007). Index použitý k měření sociálního kapitálu v této práci z jejich studie vychází. Je přitom možné se domnívat, že vyšší sociální kapitál v krajích může být pozitivně asociován s podílem demokratů v nich. Hodnoty indexu sociálního kapitálu vůči podílu demokratů v krajích jsou vizualizovány v grafu 8.

Graf 8: Index sociálního kapitálu ve vztahu k podílu demokratů v krajích

Poznámka: Pro výpočet indexu sociálního kapitálu byly použity tyto proměnné: podíl neziskových organizací na 1000 oby., podíl členů Českého svazu tělesné výchovy / České unie sportu, podíl členů dobrovolných hasičů, volební účast, důvěra v ústavní instituce (na základě šetření prováděných CVVM), čtenost seriózního tisku a podíl dárců krve. V grafu není zahrnuta Praha z důvodu extrémně vysokých hodnot, které mohou zkreslovat celkové výsledky. Za data děkuji svému vedoucímu práce.

Zdroj: autorka.

Předkládaný graf potvrzuje předpoklad týkající se pozitivního vztahu mezi sociálním kapitálem v krajích a podílem demokratů. Souvislost je navíc poměrně těsná, podíl vysvětlené variance je v tomto případě 62,8 %. Jinak to také znamená, že v krajích vyznačujících se větší občanskostí je rovněž míra podpory demokracie vyšší. Na jedné straně se tak nachází Moravskoslezský, Ústecký a Karlovarský kraj s nízkými hodnotami v obou případech, na druhé straně oproti tomu stojí kraj Jihočeský, v němž je úroveň sociálního kapitálu i podpory demokracie nejvyšší.

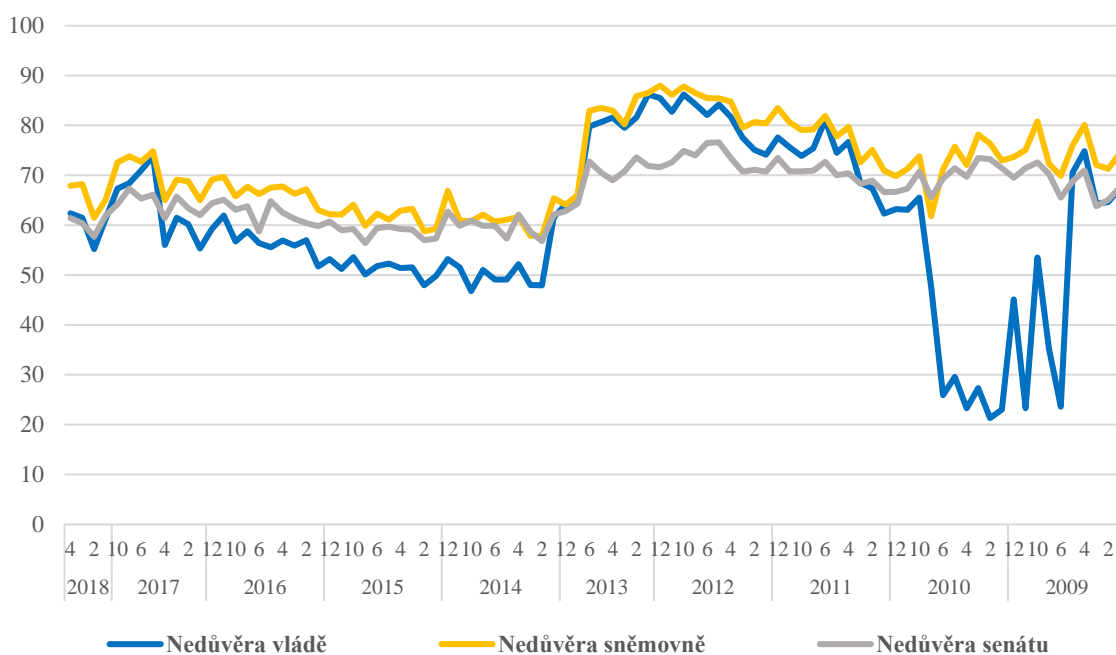
Přestože šetření CVVM není reprezentativní na úrovni krajů, a nalezené závěry tak nelze zobecňovat, regionální odlišnosti v míře podpory demokracie vesměs sledují nastíněná očekávání. Nejnižších hodnot v tomto ohledu dosahují kraje Karlovarský, Ústecký, Olomoucký a Moravskoslezský. Největší míra podpory demokracie byla naopak zjištěna v Praze a v kraji Jihočeském. Rozdíly mezi kraji zčásti vysvětluje podíl osob v exekuci s tím, že kraje, v nichž je podíl osob potýkajících se s exekucí vyšší, se vyznačují spíše nižší mírou podpory demokracie. Ještě silnější souvislost pak existuje mezi podílem demokratů a sociálním kapitálem v krajích. Kraje s vyšší úrovní sociálního kapitálu jsou rovněž kraje, v nichž je míra podpory demokracie vyšší.

4.3 Politická nespokojenost, institucionální a individuální odcizení

Jak bylo zmíněno v textu dříve, politická nespokojenost jako taková nemusí znamenat problém. Tak především veřejná kontrola politických zástupců tvoří významnou součást fungování demokratických systémů. Pokud veřejnost politice a politikům, kteří ji vytvářejí, důvěřuje až přespříliš a nepřijímá je kriticky, chybí tlak na odstraňování excesů a vylepšování systému. Klíčové přitom je, aby se řešení realizovalo uvnitř demokratické politiky, a ne mimo ni. Demokratická politika sama nabízí občanům mechanismy, skrze něž mohou svou nespokojenost projevit. Takový hlavní mechanismus zde samozřejmě představují volby, v nichž občané mohou v pravidelných intervalech neuspokojivé politické vedení obměňovat (Linek 2010: 115–118). Jak ale bylo rovněž nastíněno, problém může nastat tehdy, kdy občané na politiky a politiku obecněji zanevrou a přestanou věřit, že volby mohou přinést skutečné změny.

Jak se v průběhu posledních desíti let vyvíjela úroveň politické nespokojenosti měřená indikátory zvolenými v rámci části operacionalizace, ukazuje graf 9. Otázky na důvěru ve sledované instituce se v rámci měsíčních šetření CVVM objevují až na výjimky pravidelně každý měsíc kromě července a srpna, kdy testování neprobíhá. Do grafu jsou vyneseny všechny dostupné údaje.

Graf 9: Nedůvěra v ústavní instituce 2009–2018

Poznámka: Sloučeny odpovědi „rozhodně nedůvěřuji“ a „spíše nedůvěřuji“.

Zdroj: autorka.

První zjištění patrné z grafu se týká vývoje míry nedůvěry v instituce, která se v průběhu času skutečně proměňuje. Nejkritičtějších hodnot ukazatele dosahovaly v letech 2011, 2012 a zčásti i v roce 2013, kdy se všechny pohybovaly v rozmezí 70 – 90 %. Jak bylo pojednáno v části práce zabývající se politickým vývojem v Česku, toto období silně poznamenalo hned několik významných politických problémů provázejících vládu Petra Nečase. Pro nárůst nedůvěry v instituce v tomto období tak existuje zřejmé vysvětlení. V následujících měsících je oproti tomu možné zaznamenat spíše pokles s tím, že žádná z hodnot poměrně dlouhou dobu hranici 70 % neprolomila. K prudšímu nárůstu nedůvěry došlo znovu až mezi dubnem a červnem roku 2017. V tomto případě se jedná o období, v němž dlouhotrvající napětí mezi tehdejšími předsedou vlády Bohuslavem Sobotkou a vicepremiérem a ministrem financí Andrejem Babišem vyvrcholilo ve vládní krizi. Také pro tento nárůst tak patrně existuje důvod. Za zajímavé může být považováno ostré vybočení hodnot nedůvěry ve vládu u pár měsíců z let 2009 a 2010. Tou dobou byla u moci úřednická vláda Jana Fischera. Vzhledem k její pověstné popularitě se sice nemusí jednat o překvapení, je však důležité také zmínit, že podle všeho souběžně došlo k proměně pokládané otázky. Standardně používaná otázka měřící míru podpory vlády totiž pracuje se slovy vláda či vláda ČR. V průběhu těchto pár měsíců ale byla trochu jiná, a sice tím, že obsahovala i jméno jejího předsedy Jana Fischera. Tazatelé se tudíž respondentů neptali na to, zda důvěřují vládě, ale zda důvěřují vládě Jana Fischera.

V měsíci říjnu a prosinci 2009 se přesto ptali na otázku v původním znění. Třebaže na vládě se tou dobou nic nezměnilo, míra vyjádřené nedůvěry je v těchto dvou měsících v porovnání s ostatními o poznání vyšší. Zdá se tak, že rozdíl může způsobit i forma pokládané otázky, což by patrně otevíralo možnost, že se někteří lidé nemusí vyjadřovat ke konkrétní vládě v úřadu, ale k instituci vlády jako takové. Další zjištění z grafu spočívá v tom, že i přes určitou varianci se zdá být míra nedůvěry v hlavní ústavní instituce státu v průběhu času stabilně spíše vyšší než nižší.

Z grafu je dále znatelné, že jsou si jednotlivé instituce s ohledem na úroveň získávané podpory velmi podobné, taktéž se vyvíjejí společně. Toto zjištění je důležité zejména ve vztahu k následnému kroku, kdy bude z jednotlivých indikátorů sestavován celkový index politické nespokojenosti. Zatím vše nasvědčuje tomu, že zvolené indikátory skutečně zachycují jednu postojovou dimenzi.

Další otázka používaná pro měření politické nespokojenosti je otázka zjišťující od respondentů, nakolik jsou spokojeni s fungováním systému. V tomto případě je četnost dotazování nižší, neboť se otázka objevuje vždy v ročních intervalech v rámci únorového měsíčního šetření. Celkově je míra nespokojenosti s fungováním demokracie o trochu nižší než míra nedůvěry v ústavní instituce, dlouhodobě se totiž pohybuje okolo 50 %. Vyvíjí se ovšem podobným způsobem jako zbylé indikátory. Nejvyšší hodnoty v období posledních desíti let dosáhla v únoru roku 2013, kdy ji deklarovalo 63 % respondentů. To, nakolik nespokojenost s fungováním demokracie souvisí se zbylými indikátory, a zda je ji tak možné použít pro tvorbu jednotného indexu měřícího politickou nespokojenost, bude dále ověřeno pomocí faktorové analýzy.

Faktorová analýza potvrdila předpoklad, že zvolené proměnné sytí jediný faktor, který vyčerpá 64 % rozptylu v položkách. Faktorové zátěže všech položek jsou dostatečně silné, všechny je tedy možné využít pro vytvoření nové proměnné indexu politické nespokojenosti. Indexy byly vypočteny dva, jeden z faktorové analýzy metodou regrese a druhý byl sestaven jako prosté součtové skóre, jehož hodnoty odpovídají součtu hodnot zvolených položek. Jelikož jsou indexy v podstatě totožné (hodnota Pearsonova korelačního koeficientu činí 0,9981), z důvodu větší intuitivnosti bude v následujících krocích analýzy použit index součtový. Výstup faktorové analýzy v podobě faktorových zátěží je vložen v příloze.

Další sledovanou dimenzi tvoří institucionální odcizení. Institucionální odcizení spočívá v odcizení veřejnosti vůči politice, politikům a fungování institucí. Jsou pro něj význačné pocity, že se politici o občany vlastně nezajímají a že občané nemají žádný vliv

na to, co se v politice děje. Otázky potenciálně indukující institucionální odcizení bývají pokládány v únorových šetřeních co rok či dva. Podíly respondentů s negativními stanovisky v šetřeních za období posledních desíti let jsou vyneseny do tabulky 2.

Tabulka 2: Míra institucionálního odcizení 2009–2018

	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Lidé mohou ovlivnit řešení problémů v obci <i>(spíše, rozhodně ne)</i>	47 %	47 %	57 %	55 %	58 %	61 %	60 %	58 %	56 %	61 %
Lidé mohou ovlivnit řešení problémů ve státě	81 %	82 %	87 %	87 %	90 %	87 %	90 %	91 %	92 %	93 %
Strany zajímají jen hlasy lidí, ne názory <i>(spíše, rozhodně souhlasí)</i>	80 %	-	85 %	-	84 %	-	85 %	-	85 %	84 %
Lidé mohou ovlivnit, co dělají zvolení politici <i>(spíše, rozhodně nesouhlasí)</i>	73 %	-	79 %	-	82 %	-	82 %	-	84 %	86 %
Zvolení politici se zajímají, co si lidé myslí	73 %	-	82 %	-	83 %	-	85 %	-	84 %	83 %

Poznámka: Odpovědi uvedeny v závorkách vždy u první položky. U následujících bez upřesnění jsou totožné.

Zdroj: autorka.

Hned na první pohled je z tabulky znát, že hodnoty jsou velmi vysoké. Kromě otázky, v níž respondenti uvádějí, zda mají pocit, že mohou ovlivnit řešení problémů v obci, ve všech ostatních v rámci všech šetření negativní postoje deklarovaly minimálně tři čtvrtiny respondentů. U některých otázek dokonce v žádném ze šetření úroveň negativních reakcí nespada pod 80 %. Konkrétně se třeba nestalo, že by více než 20 % respondentů souhlasilo s tím, že lidé mohou ovlivnit řešení problémů ve státě nebo naopak nesouhlasilo s tvrzením, že strany zajímají jen hlasy lidí, a ne jejich názory. Jedinou výjimku představuje pohled na možnost ovlivnit řešení problémů v obci, v tomto případě v posledním šetření z února 2018 míra nesouhlasu dokonce spadla pod hranici 50 %. Toto zjištění se zdá být pozitivní proto, že naznačuje, že alespoň vůči lokální politice se občané v Česku necítí být až tolik odcizení. Celkově se ale ve vztahu k politice a jejímu fungování podle všeho z drtivé většiny cítí být spíše bezmocní. Další zjištění z tabulky spočívá v tom, že jsou v souladu s očekávanými hodnoty v čase poměrně stabilní. Míra institucionálního odcizení se tedy v České republice může jevit jako mimořádně vysoká a v čase se ani příliš nemění.

Taktéž v tomto případě byla možnost sestavit z položek index zachycující institucionální odcizení ověřena faktorovou analýzou a také tentokrát je její výstup

v podobě faktorových zátěží vložen do přílohy práce. Faktorová analýza potvrdila, že sledované indikátory sytí jeden faktor vyčerpávající 58 % rozptylu v položkách. Faktorové zátěže všech položek jsou dost silné, všechny tedy budou využity pro tvorbu souhrnného součtového indexu institucionálního odcizení.

Poslední postoj představuje individuální odcizení. Oproti institucionálnímu odcizení se dá charakterizovat jako vnitřní odcizení občana od politiky. Spočívá tedy spíše v nezájmu o politiku a v určitém pocitu vnitřní nekompetence vůči ní. Podobně jako v předchozím případě jsou otázky zachycující individuální odcizení pokládány v únorových šetřeních pravidelně, co dva roky a některé pak méně často. Podíly negativních odpovědí na ně za období posledních desíti let jsou zobrazeny v tabulce 3.

Tabulka 3: Míra individuálního odcizení 2009–2018

	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Zájem o politiku <i>(spíše, vůbec se nezajímá)</i>	53 %	52 %	48 %	54 %	55 %	53 %	53 %	54 %	53 %	54 %
Sledování informací o politice v médiích <i>(zřídka, nikdy)</i>	41 %	-	-	38 %	37 %	-	29 %	-	29 %	27 %
Diskuze o politice s přáteli	62 %	-	-	61 %	61 %	-	59 %	-	55 %	56 %
Porozumění problémům země <i>(spíše, rozhodně nesouhlasí)</i>	49 %	-	48 %	-	51 %	-	45 %	-	50 %	48 %
Možnost účastnit se politického dění	61 %	-	60 %	-	62 %	-	58 %	-	55 %	57 %
O politice informován jako většina lidí	27 %	-	22 %	-	24 %	-	21 %	-	19 %	20 %

Poznámka: Odpovědi uvedeny v závorkách vždy u první položky. U následujících bez upřesnění jsou totožné.

Zdroj: autorka.

Na základě hodnot uvedených v tabulce se zdá, že je míra individuálního odcizení v české společnosti zhruba poloviční. O trochu více než polovina respondentů obvykle vyjadřuje nesouhlas akorát s tím, že by se mohli účastnit politického dění a více než polovina taky běžně připouští, že politiku s přáteli diskutuje jen zřídka nebo vůbec. Naopak k tomu, že zřídka nebo vůbec nesledují informace o politice v médiích, se přiklání vždy méně než polovina respondentů. Vůbec nejnižší podíl negativních odpovědí je zaznamenanelný u výroku ohledně informovanosti o politice. S tím, že je o politice informován jako většina lidí, totiž standardně nesouhlasí jen přibližně každý čtvrtý respondent. Je možné, že lidé cítí, že jejich informovanost o politice je dostatečná,

popřípadě tomu může přispívat i znění otázky zahrnující právě ono porovnání „s většinou lidí“. Zda všechny tyto položky spadají do jediné dimenze individuálního odcizení tak, jak je předpokládáno, dále potvrdí faktorová analýza. Obdobně jako v případě institucionálního odcizení je nápadná určitá stabilita hodnot, na základě čehož je možné usuzovat, že také individuální odcizení může představovat dlouhodobější postoj.

Faktorová analýza rovněž v tomto případě potvrdila, že ze sledovaných proměnných je pro tvorbu indexu možné použít všechny. Jediný faktor v tomto případě vyčerpává 61 % rozptylu v položkách. Jako v předchozích dvou případech tak byl sestaven součtový index individuálního odcizení. Výstup faktorové analýzy v podobě faktorových zátěží je vložen do přílohy práce.

V předchozích krocích tedy došlo k prozkoumání úrovně politické nespokojenosti, institucionálního i individuálního odcizení v české společnosti a k sestavení indexů. Nyní se nabízí ještě možnost prozkoumat, nakolik spolu tyto proměnné souvisí. To sleduje korelační matice v tabulce 4.

Tabulka 4: Korelační matice indexů

	Nespokojenost	Institucionální odc.	Individuální odc.
Nespokojenost	1		
Institucionální odc.	0,43	1	
Individuální odc.	0,14	0,31	1

Poznámka: Bez uvedení statistické významnosti, tabulka slouží jen pro přehled.

Zdroj: autorka.

Z tabulky je zřejmé, že mezi politickou nespokojeností a institucionálním odcizením existuje poměrně silná pozitivní korelace. S institucionálním odcizením tedy roste také politická nespokojenost. To je docela významné zjištění, neboť se zdá, že v českém kontextu mohou být oba pocity do značné míry provázány. Korelace mezi politickou nespokojeností a individuálním odcizením je rovněž pozitivní, ale o poznání nižší. S individuálním odcizením tedy politická nespokojenost zřejmě souvisí jen slabě.

4.4 Nespokojení (ne)demokraté? Vztah politické nespokojenosti, odcizení a podpora demokracie

Za účelem prozkoumání, nakolik se pocity politické nespokojenosti, institucionálního a individuálního odcizení pojí s podporou demokracie, byly vypočteny tři modely. Jejich výsledky jsou zobrazeny v tabulce 5. Do prvního modelu vstoupily pouze kontrolní proměnné. Ve druhém je samostatně sledováno působení zkoumaných postojů. Třetí je plný model, obsahuje tedy všechny proměnné.

Tabulka 5: Výsledky logistických modelů – podpora demokracie

Název proměnné	Kontrolní	Politické postoje	Plný
Pohlaví (muž)	-0,583*** (0,16)		-0,575*** (0,17)
Věk	-0,013** (0,01)		-0,012** (0,01)
Vzdělání	0,083 (0,06)		0,086 (0,06)
Velikostní skupina obce	0,071* (0,04)		0,065* (0,04)
Životní úroveň	0,181* (0,10)		0,097 (0,10)
Nevolič	-0,204 (0,21)		-0,056 (0,23)
Sympatizant KSČM <i>(ref. sympatizant jiné strany)</i>	-1,222*** (0,36)		-1,274*** (0,36)
Angažovanost	-0,002 (0,17)		0,030 (0,18)
Nespokojenost		-0,082** (0,04)	-0,071* (0,04)
Institucionální odcizení		-0,117*** (0,03)	-0,107*** (0,03)
Individuální odcizení		0,023 (0,02)	0,015 (0,03)
Konstanta	0,124 (0,53)	2,673*** (0,53)	2,473*** (0,90)
Počet případů	684	684	684
Log likelihood	-433,266	-446,387	-423,085
Nagelkerke R ²	0,105	0,056	0,141

Poznámka: Hvězdičky značí statistickou významnost na hladině 0,1(*); 0,05(**); 0,01(***).

Hodnotící statistiky ve všech případech potvrdily adekvátnost modelů, a sice že mezi souborem vysvětlujících proměnných a proměnou vysvětlovanou existuje vztah. Jinak lze také říci, že informace o hodnotách nezávisle proměnných umožňují predikovat závisle proměnnou lépe, než by bylo možné bez nich (Řeháková 2008: 481). Hodnota dalšího ukazatele tzv. pseudo-R², v tomto případě bylo vypočteno konkrétně R² Nagelkerka, je však celkově spíše nižší, u plného modelu pouze 0,141. Při dalším porovnání jednotlivých modelů mezi sebou se zdá, že se s ohledem na vysvětlení podpory

demokracie v české společnosti zdají být důležitější kontrolní proměnné zahrnující sociodemografické charakteristiky, sympatie vůči KSČM či angažovanost spíše než proměnné sledující politickou nespokojenost a odcizení. První model zahrnující pouze kontrolní proměnné je totiž v porovnání s druhým modelem měřícím efekt zkoumaných postojů celkově lepší.

Samotné výsledky prvního modelu sledujícího efekt kontrolních proměnných vesměs potvrzují dříve nastíněná očekávání. Pokud se nejdříve zaměříme pouze na statistickou významnost a směr vztahu, můžeme pozorovat, že významný negativní efekt vykazují proměnné pohlaví, věku a sympatií s KSČM, oproti tomu pozitivní efekt se objevuje u subjektivně vnímané životní úrovně a velikostní skupiny obce. Statisticky významně se závisle proměnnou nesouvisí dosažené vzdělání ani angažovanost.

Ve druhém modelu je dále ověřováno působení politické nespokojenosti, institucionálního a individuálního odcizení. Hodnoty koeficientů jsou negativní u indexů nespokojenosti i institucionálního odcizení, u proměnné individuálního odcizení je hodnota sice kladná, nicméně koeficient v tomto případě není statisticky významný. Toto zjištění patrně není způsobeno spolupůsobením dalších proměnných v modelu, neboť individuální odcizení na vysvětlení podpory demokracie efekt nevykazuje ani tehdy, pakliže zbylé proměnné z modelu odstraníme. Model tedy nepotvrzuje, že by mezi mírou individuálního odcizení a podporou demokracie existoval vztah. To samé ale neplatí pro zbylé postoje, neboť oba vykazují statisticky významný negativní efekt. Ačkoliv hodnota koeficientu politické nespokojenosti po vložení institucionálního odcizení zeslábnou, což je zřejmě dáno korelací mezi nimi, neztratí statistickou významnost. I přes kontrolu institucionálního odcizení tak negativní efekt politické nespokojenosti na vysvětlení podpory demokracie zůstává statisticky významný.

Poslední model ke sledovaným proměnným přidává kontrolní proměnné. Nalezené vztahy se vesměs nemění, přestože koeficient subjektivně vnímané životní úrovně již nevykazuje statistickou významnost a hodnoty koeficientů politické nespokojenosti i institucionálního odcizení trochu zeslábnou, efekt politické nespokojenosti je v plném modelu statisticky významný již jen na hladině 0,1. To je patrně dáno jistou provázaností mezi proměnnými, kdy lidé vnímající svou životní úroveň jako horší vykazují rovněž vyšší úroveň politické nespokojenosti a ve větší míře jsou také od politiky odcizení.

Interpretace velikostí koeficientů je v případě logistických regresí problematická, neboť může působit trochu neintuitivně. Jelikož pracujeme s hodnotami logitu, regresní

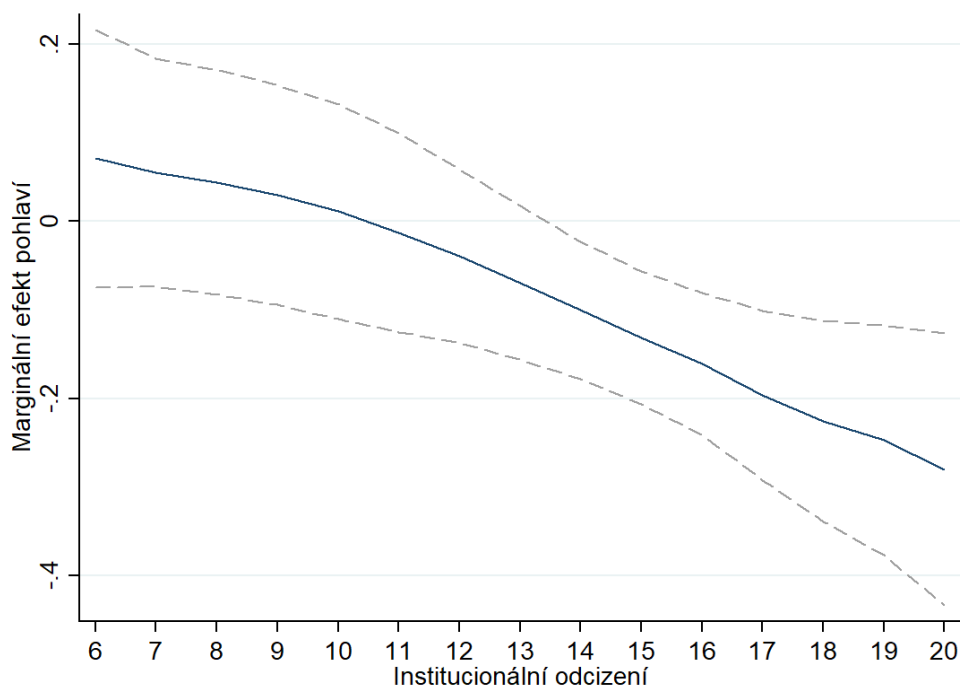
koeficient určuje efekt nezávisle proměnné na logit výsledku. Pakliže se tak například podíváme na hodnotu koeficientu věku v plném modelu, můžeme říci, že pokud se věk zvýší o jednotku, v tomto případě o jeden rok, a hodnoty ostatních proměnných jsou drženy konstantní, logit výsledku se změní o -0,012. Jelikož je jen velmi těžké si podobný závěr představit, někdy bývají doporučovány způsoby interpretace založené na výpočtu predikcí z modelu (Long, Freese 2014). Ty umožňují sledovat predikované pravděpodobnosti výsledku a změny v nich, jinak označované jako marginální efekty. Marginální efekt nám tak může říci, jak se změní pravděpodobnost výsledku pro změnu v nezávisle proměnné za předpokladu, že ostatní proměnné jsou drženy konstantní na určitých hodnotách (Long, Freese 2014: 239–246). Je nasnadě, že interpretace založená na výpočtu marginálních efektů může být trochu přístupnější. Z toho důvodu byly vypočteny marginální efekty pro sledované nezávisle proměnné, tabulka s nimi je vložena do přílohy. Vypočtené změny v pravděpodobnostech můžeme interpretovat následovně: Pokud držíme ostatní proměnné na pozorovaných hodnotách, změna v proměnné pohlaví z 0 na 1, konkrétně z ženy na muže, sníží pravděpodobnost podpory demokracie v průměru o 0,125. Hodnota bývá také někdy přepočtena a interpretována jako procento. V tomto případě bychom tak jinak mohli hovořit o snížení pravděpodobnosti podpory demokracie o 12,5 %. Princip interpretace je u dalších proměnných obdobný. Pakliže držíme ostatní proměnné na pozorovaných hodnotách, zvýšení věku o jeden rok snižuje pravděpodobnost podpory demokracie průměrně o 0,002. Být sympatizantem KSČM v porovnání s nevoliči snižuje pravděpodobnost podpory demokracie v průměru o 0,272 a v porovnání s voliči jiných stran o 0,285. Růst hodnoty indexu politické nespokojenosti o jeden bod sníží pravděpodobnost podpory demokracie o 0,015. Růst hodnoty indexu institucionálního odcizení o jeden bod pak sníží pravděpodobnost podpory demokracie o 0,023.

To, že rostoucí věk či sympatie ke KSČM snižují pravděpodobnost podpory demokracie, asi není nijak zarážející, nakonec podobné vztahy byly teoreticky očekávány. Trochu překvapivý ovšem může být nalezený silný vztah mezi pohlavím a podporou demokracie. Tento závěr je navíc spíše v rozporu s výsledky některých dalších výzkumů, v nichž nebylo prokázáno, že by se podpora demokracie u žen a mužů nějak odlišovala (Mishler, Rose, Haerpfer 1998), vztah nebyl nalezen dokonce ani v českém prostředí (Linek 2010). Snažit se proto najít pro podobné zjištění vysvětlení nemusí být úplně snadné. Některé novější studie však přesto poukázaly na určité negativní tendence u mužů, konkrétně byla prokázána jejich možná větší náchylnost

k populismu (Inglehart, Norris 2016) či větší pravděpodobnost podpory Brexitu (Alabrese et al 2019). Ve světle těchto zjištění je tak možné nahlížet i zjištěnou nižší podporu demokracie u mužů v českém kontextu. Dřívější absenci této souvislosti by pak mohla vysvětlovat skutečnost, že v současnosti sílí vlna populismu mohla zasáhnout muže ve větší míře, což se dále může odrážet v tom, jak pohlížejí na demokracii samou.

Na základě zkoumání možné podmíněnosti efektu pohlaví se ukázalo, že existuje rozdíl v tom, jaký efekt má pohlaví na vysvětlení podpory demokracie v závislosti na míře institucionálního odcizení. Vztah je možné lépe prozkoumat za pomoci výpočtu predikcí. Po vložení interakce mezi proměnnými do modelu tak byly vypočteny průměrné marginální efekty pohlaví pro různé skupiny institucionálního odcizení a hodnoty byly vyneseny do grafu 10.

Graf 10: Průměrné marginální efekty pohlaví na podporu demokracie v závislosti na institucionálním odcizení

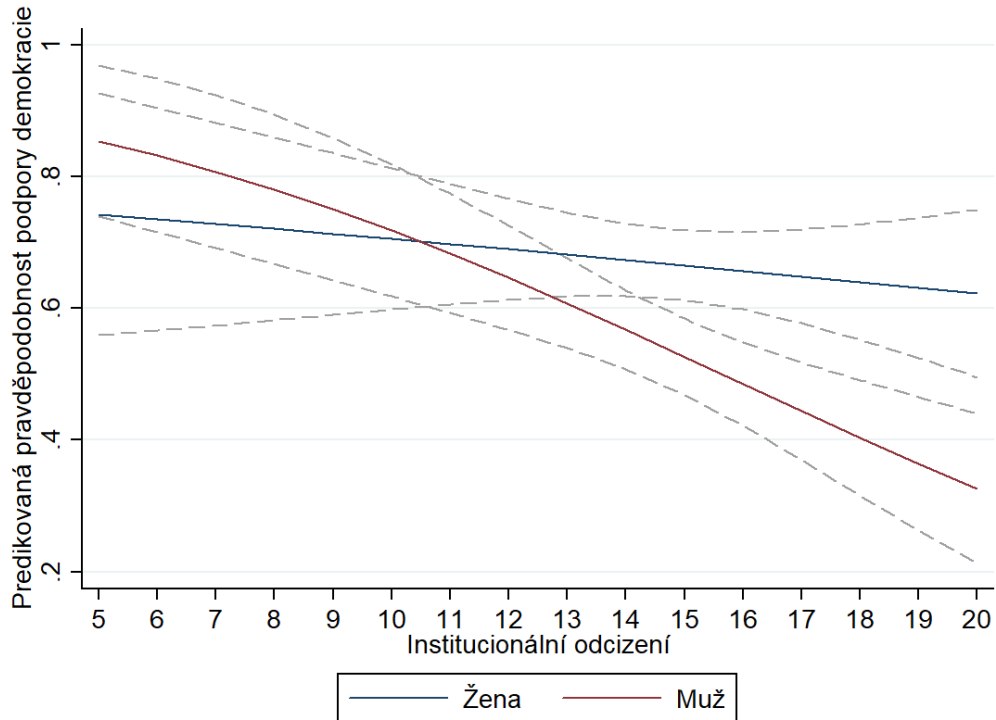

Poznámka: Vytvořeno z plného modelu.

Graf potvrzuje, že s růstem institucionálního odcizení negativní efekt pohlaví roste. Zatímco na nízkých úrovních odcizení je hodnota dokonce kladná, leč statisticky nevýznamná, s růstem odcizení se stává statisticky významně záporná. Jinak to také znamená, že na nízkých úrovních institucionálního odcizení efekt pohlaví nehraje roli, s růstem odcizení se ale stává významný a negativní. Pro přiblížení vztahu je dále možné namodelovat hypotetické situace, vypočítat pro ně predikované pravděpodobnosti a vynést je do grafu. Predikované pravděpodobnosti podpory demokracie podle pohlaví

v závislosti na hodnotách indexu institucionálního odcizení jsou vizualizovány v grafu 11.

Graf 11: Predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie mužů a žen v závislosti na institucionálním odcizení

Poznámka: Vytvořeno z plného modelu.

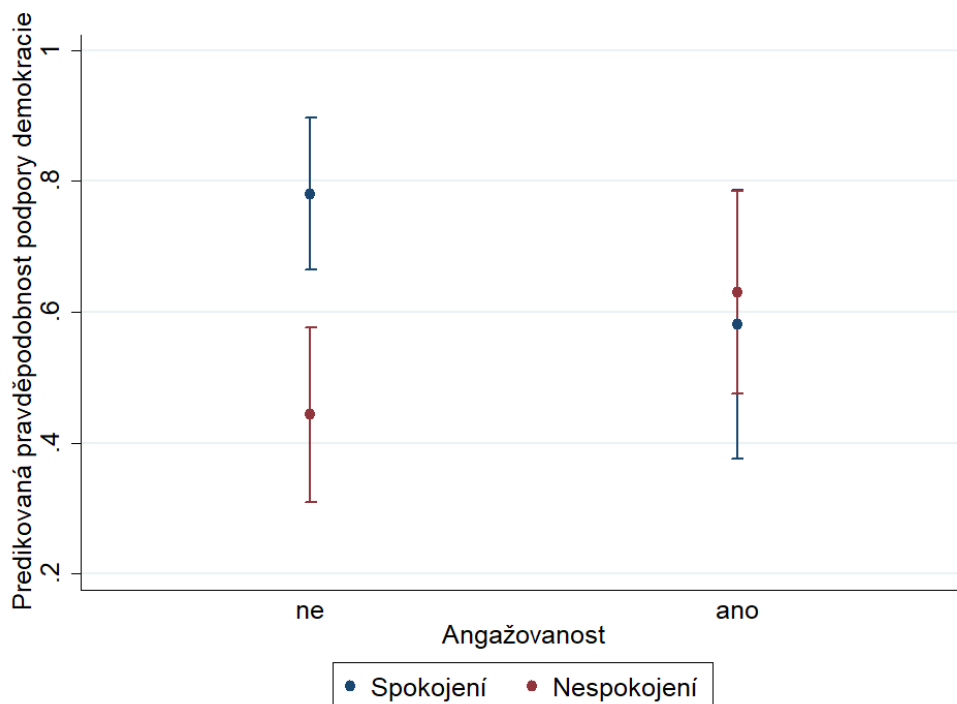
Graf ukazuje, jaká je predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie u mužů a žen na různých hodnotách institucionálního odcizení s tím, že zbylé proměnné jsou drženy na průměru. Na základě hodnot v grafu je tak možné říci, že se predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie nejméně odcizené ženy, která je s ohledem na další proměnné průměrná, neliší od stejně neodcizeného muže, který je v dalších proměnných průměrný. S růstem institucionálního odcizení pak predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie klesá u obou, ovšem u mužů je pokles daleko strmější, až se mezi sebou začnou odlišovat. Zdá se tedy, že se s ohledem na pravděpodobnost podpory demokracie muži od žen odlišují až na vyšších hodnotách institucionálního odcizení.

Co se týče politické nespokojenosti a politického odcizení, teoreticky bylo možné se domnívat, že problém představuje jejich spolupůsobení. Jinak řečeno bylo možné si představit, že se efekt politické nespokojenosti může lišit v závislosti na míře odcizení. Do modelů proto byly přidány interakce mezi nespokojeností a oběma odcizeními a dále byly spočítány marginální efekty politické nespokojenosti pro různé skupiny

institucionálního i individuálního odcizení. Ukázalo se však, že ačkoliv je průměrný efekt nespokojenosti u institucionálně i individuálně odcizených trochu silnější, rozdíl není statisticky významný. Že by institucionální nebo individuální odcizení podmiňovalo dopady politické nespokojenosti, se tudíž neprokázalo.

Důležité zjištění ale je, že se efekt politické nespokojenosti odlišuje v závislosti na angažovanosti občanů. Průměrný marginální efekt politické nespokojenosti u skupiny občanů, která se neúčastní činnosti ani jedné z dotazovaných organizací, je -0,027, oproti tomu u občanů, kteří se angažují, je hodnota efektu politické nespokojenosti 0,004, rozdíl přitom je statisticky významný. Také tentokrát je možné vztah přiblížit vypočtením predikované pravděpodobnosti podpory demokracie pro konkrétní skupiny. Ty jsou zobrazeny v grafu 12.

Graf 12: Predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie spokojených a nespokojených v závislosti na angažovanosti

Poznámka: Vytvořeno z plného modelu.

Z grafu je zřejmé, že se predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie spokojeného člověka, který se neúčastní činnosti žádné organizace a je ve všech dalších proměnných průměrný, odlišuje od predikované pravděpodobnosti člověka, který je ve všech charakteristikách stejný, ale je nespokojený. Pravděpodobnost podpory demokracie spokojeného a nespokojeného člověka, kteří se angažují, oproti tomu odlišit nelze. Jinak je také možné říci, že politická nespokojenost negativně souvisí s podporou demokracie jen u skupiny občanů, kteří se neangažují, oproti tomu u občanů, kteří se

angažují, takový vztah neplatí. Vysvětlení může být takové, že angažovanost skutečně vychovává „demokratické občany“ v tom smyslu, že je učí realizovat své postoje v rámci demokratické politiky. Na druhou stranu je rovněž možné se domnívat, že je to spíše charakteristika lidí, kteří se angažují než angažovanost samá, což u nich může efekt nespokojenosti na podporu demokracie odlišovat.

ZÁVĚR

Tato práce se zabývala politickou podporou v české společnosti. Na pozadí aktuálního vývoje, který někteří chápou jako demokratickou dekonsolidaci nebo demokratický úpadek, se totiž pochopení toho, jakým způsobem se občané vztahují k politice, může jevit jako mimořádně důležitý úkol. Cílem proto bylo zmapovat, jaké postoje po téměř třiceti letech demokratického vývoje česká veřejnost zaujímá k politice a zejména k demokratickému systému a jaký je vztah mezi nimi.

Analýza odhalila, že podporu demokracie v české společnosti rozhodně nelze brát za samozřejmou. Na základě sledované otázky ji pravidelně deklaruje zhruba polovina respondentů. Zbývá polovina buď připouští, že za určitých okolností může být autoritářský režim lepší, nebo že je jim jedno, jaký systém vlády máme, popřípadě na otázku vůbec neodpoví. Bylo však také zmíněno, že určitý problém při měření podpory demokracie tímto způsobem spočívá v tom, že nevíme, co si pod předkládanými termíny lidé představují a zda jim vůbec rozumí. Některé výzkumy poukazují na to, že podpora demokracie nebývá konzistentní a mnozí z těch, kteří demokracii podporují, zároveň schvalují některé nedemokratické prvky. Abychom mohli podporu demokracie prozkoumat důkladněji, byla sledována také podpora konkrétních nedemokratických alternativ.

Z různých nabízených způsobů řízení země má celkově největší podporu přijímání rozhodnutí experty namísto vládou, za velmi či spíše dobrý tento způsob považuje konkrétně 44 % respondentů. U řízení země manažery podobným způsobem, jakým jsou řízeny podniky v ekonomické sféře, je podpora 33%. Poměrně značná část respondentů se v rámci stejného šetření přiklonila také k vládě lídra bez parlamentu a voleb, v tomto případě se jednalo o každého čtvrtého respondenta. Co se dále týče skupiny deklarující podporu demokracie, míra souhlasného stanoviska s různými nedemokratickými alternativami je v ní v porovnání se zbylými skupinami nedemokratů nižší, přesto by však bezmála 25 % z nich souhlasilo s rozpuštěním parlamentu a zrušením voleb, návratem ke komunismu, vládou vůdce bez parlamentu a voleb, s vládou armády, nebo dokonce s několika možnostmi najednou. S ohledem na vládu expertů a manažerů je navíc podíl demokratů s kladným stanoviskem v podstatě totožný podílu souhlasících nedemokratů.

Závěry tak potvrzují, že rovněž podpora nedemokratických alternativ není v české společnosti zanedbatelná. Schvalování nedemokratických alternativ není zanedbatelné dokonce ani ve skupině respondentů, kteří jinak uvádějí podporu demokracie. Z různých

způsobů řízení země se největší podpoře těší vláda expertů a vláda manažerů. Důležité zjištění také je, že u těchto dvou možností neexistuje v míře souhlasu mezi demokraty a nedemokraty rozdíl. To zřejmě může svědčit o jisté odlišnosti těchto dvou způsobů od zbylých v tom smyslu, že nemusí být vnímány jako nedemokratické. Jejich podpora může odrážet spíše negativní postoj k politikům a touhu po efektivnější vládě. Rovněž to ovšem může implikovat jisté tíhnutí části české veřejnosti, a to včetně té, která uvedla, že demokracii považuje za nejlepší způsob vlády, k různým tendencím prosazujícím efektivitu fungování systému, avšak jak bylo v práci mnohokrát zmíněno, často na úkor demokratických záruk.

Stále diskutovanější téma v českém kontextu představují regionální odlišnosti. Ukazuje se, že se mezi sebou regiony rozcházejí s ohledem na míru zasažení strukturálními problémy a mnohé další charakteristiky včetně volebního chování. Přestože používaná data nejsou reprezentativní na úrovni krajů, analýza poukázala na to, že také míra podpory demokracie se napříč kraji odlišuje. Nejnižších hodnot přitom v souladu s očekáváními dosahují kraje Karlovarský, Ústecký, Olomoucký a Moravskoslezský. Naopak nejvyšší míra podpory demokracie byla zjištěna v Praze a v kraji Jihočeském. Krajské rozdíly zčásti vysvětlí podíl osob v exekuci v nich. Ukázalo se, že ty kraje, v nichž je podíl osob v exekuci vyšší, se vyznačují spíše nižší mírou podpory demokracie. Ještě lépe však krajské rozdíly vysvětlí úroveň sociálního kapitálu nebo také občanskosti, podíl vysvětlené variance v tomto případě činí 63 %. Kraje, v nichž je úroveň sociálního kapitálu vyšší, jsou rovněž kraje, které vykazují vyšší podíl demokratů.

Dřívější výzkumy poukázaly na to, že je česká společnost charakteristická poměrně značnou politickou nespokojeností. To se vesměs potvrdilo také v této práci. Ačkoliv v průběhu posledních desíti let její úroveň variovala v souladu s aktuálním vývojem v zemi, s čímž souvisí i celkový mírný pokles zaznamenaný od přelomu let 2013 a 2014, dlouhodobě se zdá být spíše vyšší než nižší. Je tak možné se domnívat, že v tomto ohledu může docházet k určitému stírání hranice mezi Eastonovou difúzní a specifickou podporou politických institucí v tom smyslu, že zvolené indikátory do určité míry mohou zachycovat rovněž hlubší vztah k institucím jako takovým. Značné se dále prokázalo být také politické odcizení, a to zejména vůči institucím. S tím, že lidé nemohou ovlivnit řešení problémů ve státě, že strany zajímají jen hlasy lidí, a ne jejich názory, že se zvolení politici nezajímají, co si lidé myslí a že lidé nemají možnost ovlivnit, co zvolení politici dělají, stabilně souhlasí více než tři čtvrtiny respondentů. Mírně

pozitivnější pohled respondenti vyjadřují na svou možnost ovlivnit řešení problémů v obci, podíl nesouhlasících respondentů se v tomto případě v období posledních desíti let pohyboval mezi 47 – 61 %, což patrně souvisí s lepším vnímáním lokální politiky. Celkově však není sporu o tom, že se česká veřejnost z velké míry cítí vůči politice bezmocná. Podobně jako míra institucionálního odcizení je v čase poměrně stabilní také míra odcizení individuálního. Nezájem o politiku a pocit vnitřní nekompetence dlouhodobě deklaruje zhruba polovina respondentů.

Analýza neprokázala, že by mezi individuálním odcizením a podporou demokracie existoval vztah. To stejné však neplatí pro politickou nespokojenost a institucionální odcizení. Obě proměnné jsou totiž s podporou demokracie asociovány negativně. V terminologii predikcí lze říci, že s růstem politické nespokojenosti i institucionálního odcizení klesá predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie. Třebaže institucionální odcizení efekt politické nespokojenosti oslabuje, což zřejmě způsobuje poměrně silná provázanost mezi nimi, statistickou významnost neztratí. I po kontrole politického odcizení tedy politická nespokojenost vykazuje významný negativní efekt na vysvětlení podpory demokracie. Po kontrole dalších proměnných však efekt politické nespokojenosti oslabí až na hranici statistické významnosti. To je patrně dáno provázaností politické nespokojenosti také s některými z nich, zejména pak s proměnnou subjektivně vnímané životní úrovně. Vzhledem k předpokládanému spolupůsobení postojů k politice bylo možné se dále domnívat, že se efekt politické nespokojenosti může odlišovat v závislosti na úrovních politického odcizení. Vzájemná podmíněnost ale potvrzena nebyla. Hypotézu, že je politická nespokojenost vůči podpoře demokracie problematická jen tehdy, je-li odrazem politického odcizení, tudíž potvrdit nelze. Na druhou stranu poměrně silná korelace politické nespokojenosti také s některými z dalších proměnných a vzájemné oslabování jejich efektů může implikovat, že to může být právě kombinace charakteristik politicky nespokojených, která je s podporou demokracie spjatá negativně.

Analýza dále odhalila podmíněnost efektu politické nespokojenosti v závislosti na angažovanosti občanů. Ukázalo se totiž, že se efekt politické nespokojenosti u občanů, kteří se neúčastní činnosti žádné ze sledovaných organizací ani sdružení, významně odlišuje od skupiny občanů tímto způsobem angažovaných. Predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie spokojeného a nespokojeného angažovaného člověka se neliší, naopak mezi spokojeným a nespokojeným neangažovaným člověkem rozdíl existuje s tím, že je v tomto případě u nespokojeného významně nižší.

Z kontrolních proměnných na vysvětlení podpory demokracie významný negativní efekt vykazuje pohlaví, věk a sympatie s KSČM. Oproti tomu slabý pozitivní efekt se prokázal u subjektivně vnímané životní úrovně a velikostní skupiny obce. Zjištěný negativní vztah mezi podporou demokracie a vyšším věkem či sympatiemi ke KSČM je v souladu s teoretickými očekávaními. Za překvapení ovšem lze označit nižší pravděpodobnost podpory demokracie u mužů. Čím to může být způsobeno, je těžké odhadovat, v dřívějších studiích obdobný vztah prokázán nebyl. Některé novější nicméně u mužů poukazují na určité možné negativní tendence, a to zejména z hlediska náchylnosti k populismu či související pravděpodobnosti podpory vystoupení Velké Británie z Evropské unie. Nabízí se tak vysvětlení, že současná sílící vlna populismu mohla muže zasáhnout ve větší míře, což se nově může odrážet v tom, jak konkrétně v českém kontextu pohlížejí na demokracii.

Ukázalo se, že je efekt pohlaví podmíněn institucionálním odcizením, a sice že s růstem institucionálního odcizení roste. Predikovaná pravděpodobnost podpory demokracie ženy a muže se na nízkých hodnotách institucionálního odcizení neliší, s růstem institucionálního odcizení ale klesá u obou, u muže je však pokles daleko strmější, až se od ženy začne odlišovat. Vše tak nasvědčuje tomu, že je to právě rostoucí institucionální odcizení, které může závazek k demokracii u mužů a žen odlišovat.

Celkově je možné říci, že práce poukázala nejen na některé základní rysy politické podpory v české společnosti, ale šířeji také na to, že lze problematiku veřejných orientací k politice pojímat za velmi komplexní záležitost. V souvislosti s aktuálně rostoucí popularitou populistických lídrů a stran, kteří ve stále větší míře zpochybňují liberální a demokratické záruky demokratických systémů, se navíc snaha o pochopení toho, jak společnosti na politiku a na demokratické systémy pohlížejí a co jejich vnímání řídí, jeví být o to důležitějším úkolem.

Do budoucna tak může být přínosné zabývat se celou škálou dalších otázek. Dlouhodobě sledované indikátory společenských postojů k politice nemusí být všeřikající. Na tomto místě se můžeme zamyslet nad tím, zda zvolená měřítka skutečně odpovídají domnívaným postojům a zda význam, který zjištěním mnohdy v důsledku předchozích závěrů připisujeme, někdy jen nemají širší realitu. Třeba touha po efektivnější vládě, která představuje součást rétoriky mnoha populistů, se s podporou demokracie v českém kontextu neukazuje být spjata. Z tohoto úhlu pohledu se jako přínosné jeví prohlubování chápání společenských postojů v souvislostech, například skrze propojování většího množství faktorů včetně sledování konkrétních projevů

chování. Dlouho převažující využití kvantitativních metod v rámci výzkumu společenských postojů je ze své podstaty limitováno neschopností zachytit je v plném rozsahu v číslech. Po metodologické stránce se jako přínosné může jevit budoucí doplnění metodami kvalitativními, které mohou do našeho chápání podobně složitých jevů, jakými společenské postoje bezpochyby jsou, vnést další světlo. Tak jako tak je jasné, že jsme se svými znalostmi o postojích občanů v demokratických systémech a o tom, co je vede, stále ještě na začátku. Každý další den nám však dokazuje, že bychom se rozhodně neměli přestávat snažit.

PŘÍLOHY

Tabulka 1: Deskriptivní statistika využitých proměnných

Proměnná	N	Průměr	SD	Min	Max
Pohlaví (muž)	1119	0,49	0,50	0	1
Věk	1118	45,65	17,63	15	92
Vzdělání	1114	3,68	1,46	1	8
Velikostní skupina obce	1119	4,78	2,16	1	8
Životní úroveň	1115	3,48	0,86	1	5
Sympatie KSČM	1017	1,81	0,55	1	3
Účast na činnosti	1119	0,42	0,49	0	1
Nespokojenost	933	10,74	2,39	4	16
Institucionální odcizení	954	15,01	2,82	6	20
Individuální odcizení	960	15,22	3,87	6	24

Tabulka 2: Výstup faktorové analýzy – index nespokojenosti

Faktorové zátěže	
Důvěra vládě	0,8177
Důvěra sněmovně	0,9258
Důvěra senátu	0,8157
Spokojenost s fungováním demokracie	0,6055

Poznámka: Proměnné byly překódovány tak, aby vyšší hodnota značila vyšší nespokojenost.

Tabulka 3: Výstup faktorové analýzy – index institucionálního odcizení

Faktorové zátěže	
Možnost ovlivnit řešení problémů v obci	0,7149
Možnost ovlivnit řešení problémů ve státě	0,8362
Strany zajímají jen hlasy lidí, ne názory	0,6462
Možnost ovlivnit, co dělají zvolení politici	0,7938
Zvolení politici se zajímají, co si lidé myslí	0,8132

Poznámka: Proměnné byly překódovány tak, aby vyšší hodnota značila vyšší odcizení.

Tabulka 4: Výstup faktorové analýzy – index individuálního odcizení

Faktorové zátěže	
Zájem o politiku	0,8362
Sledování informací o politice v médiích	0,8274
Diskuze o politice s přáteli	0,8306
Porozumění problémům země	0,7804
Možnost účastnit se politického dění	0,7076
O politice informován jako většina	0,6826

Poznámka: Proměnné byly překódovány tak, aby vyšší hodnota značila vyšší odcizení.

Tabulka 5: Marginální efekty

Proměnná	Změna	p-value	Proměnná	Změna	p-value
Pohlaví muž vs. žena	-0,125	0,001	Angažovanost ano vs. ne	0,006	0,868
Věk + 1 + SD Marginal	-0,002 -0,042 -0,002	0,030 0,032 0,030	KSČM jiná vs. nevolič KSČM vs. nevolič KSČM vs. jiná	0,012 -0,272 -0,285	0,812 0,001 0,000
Vzdělání + 1 + SD Marginal	0,018 0,027 0,018	0,152 0,150 0,156	Nespokojenost + 1 + SD Marginal	-0,015 -0,038 -0,015	0,069 0,070 0,067
Velikost obce + 1 + SD Marginal	0,014 0,030 0,014	0,091 0,088 0,093	Institucionální odc, + 1 + SD Marginal	-0,023 -0,066 -0,023	0,002 0,002 0,002
Životní úroveň + 1 + SD Marginal	0,021 0,018 0,021	0,340 0,340 0,344	Individuální odc, + 1 + SD Marginal	0,003 0,012 0,003	0,572 0,570 0,573

Poznámka: Predikce z plného modelu. Vypočteno pomocí balíčku „SPost13“ v programu Stata.

LITERATURA

Ágh, Attila. 2016. „The Decline of Democracy in East-Central Europe. Hungary as the Worst-Case Scenario.“ *Problems of Post-Communism* 63 (5–6): 277–287. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com>>.

Alabrese, Eleonora, Sascha Becker, Thiemo Fetzer, Dennis Novy. 2019. „Who voted for Brexit? Individual and regional data combined.“ *European Journal of Political Economy* 56: 132–150. Dostupné z: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0176268018301320>>.

Almond, Gabriel, Sidney, Verba. 1989. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park: Sage Publications.

Almond, Gabriel, Sidney, Verba. 1989. *The Civic Culture Revisited*. Newbury Park: Sage Publications.

Applebaumová, Anne. 2014. *Železná opona. Podrobení východní Evropy 1944-1956*. Praha: Pavel Dobrovský – Beta.

Boček, Jan, Jan, Cibulka. 2018. „Interaktivní mapa kvality života: nastavte si vlastní kritéria a podívejte se, ve kterých obcích se dobře žije“ *irozhlas.cz*, 22. 11. 2018 (online). Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/mapa-kvality-zivota-median-prokop-kscm-spd_1811220600_jab> (23. 4. 2019).

Bureš, Jan. 2004. „Otevření přechodu k demokracii v Československu z pohledu teorie tranzice.“ *Politologická revue* 1: 3–27. Dostupné z: <<https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=202473>>.

Carlin, Ryan. 2011. „Distrusting Democrats and Political Participation in New Democracies: Lessons from Chile.“ *Political Research Quarterly* 64 (3): 668–687. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>>.

Crozier, Michael, Samuel, Huntington, Joji, Watanuki. 1975. *Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York. New York University Press.

Dalton, Russell. 1999. „Political Support in Advanced Industrial Democracies.“ Pp. 57–77 in Norris, Pippa (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. New York: Oxford University Press.

Dalton, Russell. 2000. „Citizen Attitudes and Political Behavior.“ *Comparative Political Studies* 33 (6–7): 912–940.

Dalton, Russell. 2004. *Democratic Challenges, Democratic Choices. The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. New York: Oxford University Press.

Dalton, Russell, Christian, Welzel. 2014. *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*. New York: Cambridge University Press.

Diamond, Larry, Marc Plattner, Yun-han Chu, Hung-mao Tien. 1997. *Consolidating the Third Wave Democracies: Regional Challenges*. Baltimore: The John's Hopkins University Press.

Doorenspleet, Renske. 2012. „Critical citizens, democratic support and satisfaction in African democracies.“ *International Political Science Review* 33 (3): 279–300.

Easton, David. 1957. „An Approach to the Analysis of Political Systems.“ *World Politics* 9 (3): 383–400. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>>.

Easton, David. 1965. *A Framework for Political Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.

Easton, David. 1975. „A Re-Assessment of the Concept of Political Support.“ *British Journal of Political Science* 5 (4): 435–457. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>>.

Ezrow, Lawrence, Jonathan, Homola, Margit, Tavits. 2014. „When Extremism Pays: Policy Positions, Voter Certainty, and Party Support in Postcommunist Europe.“ *The Journal of Politics* 75 (2): 535–547. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>>.

Foa, Roberto Stefan, Grzegorz, Ekiert. 2016. „The weakness of postcommunist civil society reassessed.“ *European Journal of Political Research* 56 (2): 419–439. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com>>.

Foa, Roberto Stefan, Yascha, Mounk. 2016. „The Danger of Deconsolidation. The Democratic Disconnect.“ *Journal of Democracy* 27 (3): 5–17.

Fuchs, Dieter, Hans-Dieter, Klingemann. 2006. „Democratic communities in Europe. A comparison between East and West.“ Pp. 25–66 in Klingemann, Hans-Dieter, Dieter, Fuchs, Jan, Zielonka (eds.). *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. New York: Routledge.

Fuks, Mario, Gabriel Avila, Casalecchi, Mateus Morais, Araújo. 2017. „Are dissatisfied democrats critical? Reevaluating the concept of critical citizen.“ *Opinião pública* 23 (2): 316–333. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com>>.

Gill, Graeme. 2002. *Democracy and Post-Communism. Political change in the post-communist world*. London: Routledge.

Guasti, Petra, Zdenka, Mansfeldová. 2018. *Democracy Under Stress. Changing Perspectives on Democracy, Governance and Their Measurement*. Prague: Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences.

Gunther, Richard, José Ramón, Montero. 2006. „The multidimensionality of political support for new democracies.“ Pp. 46–78 in Torcal, Mariano, José Ramón, Montero (eds.). *Political Disaffection in Contemporary Democracies. Social capital, institutions and politics*. New York: Routledge.

Haughton, Tim, Kevin, Deegan-Krause. 2015. „Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics.“ *East European Politics and Societies* 29 (1): 61–80.

Hibbing, John, Elizabeth, Theiss-Morse. 2002. *Stealth Democracy. Americans' Beliefs about How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hloušek, Vít, Lubomír, Kopeček. 2008. „Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change.“ *East European Politics and Societies* 22 (3): 518–552. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/254088776_Cleavages_in_the_Contemporary_Czech_and_Slovak_Politics_Between_Persistence_and_Change>.

Holgado-Tello, Francisco Pablo, Salvador Chacón-Moscoso, Isabel Barbero-García, Enrique Vila-Abad. 2010. „Polychoric versus Pearson correlations in exploratory and confirmatory factor analysis of ordinal variables.“ *Quality and Quantity* 44 (1): 153–166. Dostupné z: <<https://search.proquest.com>>.

Howard, Marc Morjé. 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Christensen, Henrik Serup. 2016. „All the same? Examining the link between three kinds of political dissatisfaction and protest.“ *Comparative European Politics* 14 (6): 781–801.

Inglehart, Ronald. 1971. „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies.“ *The American Political Science Review* 65 (4): 991–1017. Dostupné z: <www.jstor.org>.

Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, Ronald. 2006. „East European value systems in global perspective.“ Pp. 67–84 in Klingemann, Hans-Dieter, Dieter, Fuchs, Jan, Zielonka (eds.). *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. New York: Routledge.

Inglehart, Ronald, Pippa, Norris. 2016. „Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash.“ *HKS Faculty Research Working Paper Series*, (online). Dostupné z: <<https://www.hks.harvard.edu/publications/trump-brexit-and-rise-populism-economic-have-nots-and-cultural-backlash>> (17. 3. 2019).

Klicperová, Martina. 1998. „Post-totalitní syndrom?“ *Československá psychologie* 42 (4): 344–350. Dostupné z: <<https://kramerius.lib.cas.cz>>.

Klicperová-Baker, Martina, Ivo K. Feierabend, Siyka Kovacheva, Larissa Titarenko, Jaroslav Košťál, Richard Hofstetter. 2007. *Demokratická kultura v České republice. Občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu*. Praha: Academia.

Klingemann, Hans-Dieter. 1999. „Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis.“ Pp. 31–56 in Norris, Pippa (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. New York: Oxford University Press.

Klingemann, Hans-Dieter, Dieter, Fuchs. 1995. *Citizens and the State*. New York: Oxford University Press.

Klingemann, Hans-Dieter, Dieter, Fuchs, Jan, Zielonka. 2006. *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. New York: Routledge.

Kostelecký, Tomáš, Věra, Patočková, Jana, Vobecká. 2007. „Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád?“ *Sociologický časopis* 43 (5): 911–943. Dostupné z: <<http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/12-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-5-2007/139>> (23. 4. 2019).

Kunštát, Daniel, Jan Červenka, Martin Ďurdovič, Paulína Tabery, Jiří Vinopal. 2014. *25 let české demokracie očima veřejnosti*. Praha: Academia.

Letki, Natalia. 2004. „Socialization for Participation? Trust, Membership, and Democratization in East-Central Europe.“ *Political Research Quarterly* 57 (4): 665–679. Dostupné z:

<https://www.researchgate.net/publication/241278212_Socialization_for_Participation_Trust_Membership_and_Democratization_in_East-Central_Europe>.

Linek, Lukáš. 2010. *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Linek, Lukáš, Ondřej Císař, Ivan Petrušek, Kateřina Vráblíková. 2017. *Občanství a politická participace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Linz, Juan, Alfred, Stepan. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Long, Scott, Jeremy, Freese. 2014. *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*. Texas: Stata Press.

Lysek, Jakub, Tomáš, Lebeda. 2018. „Kdo rozhodl volby? Politologická analýza volebních výsledků s pomocí GIS.“ *arcgis.com*, (online). Dostupné z: <<https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=28414bc133e542db930764cc5c11ee33>> (8. 4. 2018).

Mareš, Petr, Ladislav, Rabušic, Petr, Soukup. 2015. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. Brno: Masarykova univerzita.

Mishler, William, Richard, Rose. 1997. „Trust, Distrust and Scepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies.“ *The Journal of Politics* 59 (2): 418–451. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>>.

Mishler, William, Richard, Rose. 1999. „Five Years After the Fall: Trajectories of Support for Democracy in Post-Communist Europe.“ Pp. 78–99 in Norris, Pippa (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. New York: Oxford University Press.

Mounk, Yascha. 2018. *The People vs. Democracy. Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge: Harvard University Press.

Mudde, Cas. 2014. „The 2014 Hungarian parliamentary elections, or how to craft a constitutional majority“ *The Washington Post*, 14. 4. 2014 (online). Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/04/14/the-2014-hungarian-parliamentary-elections-or-how-to-craft-a-constitutional-majority/?noredirect=on&utm_term=.6b212e171b6d> (25. 3. 2019).

Mudde, Cas. 2015. „The problem with populism“ *The Guardian*, 17. 2. 2015 (online). Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/problem-populism-syriza-podemos-dark-side-europe>> (25. 3. 2019).

Mudde, Cas. 2018. „Orbán's Hungary is not the future of Europe: it represents a dying past“ *The Guardian*, 10. 4. 2018 (online). Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/apr/10/orban-election-hungary-europe-future-past>> (25. 3. 2019).

Norris, Pippa. 1999. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. New York: Oxford University Press.

Pateman, Carole. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pop-Eleches, Grigore, Joshua, Tucker. 2011. „Communism's Shadow: Postcommunist Legacies, Values, and Behavior.“ *Comparative Politics* 43 (4): 379–399. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>>.

Pšejja, Pavel. 2004. „Občanské fórum jako katalysátor vývoje stranického systému ČR.“ *Politologický časopis* (3): 316–327. Dostupné z: <<http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/2004/3/>>.

Putnam, Robert. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, Robert. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Rose, Richard, William, Mishler, Christian, Haerpfer. 1998. *Democracy and its Alternatives. Understanding Post-Communist Societies*. Cambridge: Polity Press.

„Rule of Law: European Commission Refers Poland to the European Court of Justice to protect independence of the Polish Supreme Court“ *europa.eu*, 24. 9. 2018 (online). Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-5830_en.htm> (18. 4. 2019).

„Rule of Law: European Commission launches infringement procedure to protect judges in Poland from political control“ *europa.eu*, 3. 4. 2019 (online). Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-1957_en.htm> (18. 4. 2019).

Rychlíková, Apolena, Saša, Uhlová, Kateřina, Mahdalová. 2018. „Exekuce: černé svědomí Česka.“ *a2larm.cz*, 3. 12. 2018 (online). Dostupné z: <https://a2larm.cz/2018/12/exekuce-cerne-svedomi-ceska/?fbclid=IwAR3ojW63U0tdmY6PmGRDKIe1YPAfUokpQCJR4s4v_xQmKIMzYLlwpFJLJ1zk> (8. 4. 2019).

Řeháková, Blanka. 2000. „Nebojte se logistické regrese.“ *Sociologický časopis* 36 (4): 475–492. Dostupné z: <<http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/64-sociologicky-casopis-4-2000/1149>>.

Sedláčková, Markéta. 2012. *Důvěra a demokracie. Přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevillova po transformaci v postkomunistických zemích*. Praha: Sociologické nakladatelství.

„Sejm schválil sporné zákony o veřejnoprávních médiích a o úřadech“ *ct24.ceskatelevize.cz*, 30. 12. 2015 (online). Dostupné z: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1646443-sejm-schvalil-sporne-zakony-o-verejnopravnich-mediich-a-o-uradech>> (18. 4. 2019).

Schumpeter, Joseph Alois. 2004. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Stoker, Gerry, Colin, Hay. 2017. „Understanding and Challenging Populist Negativity towards Politics: The Perspectives of British Citizens.“ *Political Studies* 65 (1): 4–23. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com>>.

Tomini, Luca. 2014. „Reassessing Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe and the Role of the EU.“ *Europe-Asia Studies* 66 (6): 859–891. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com>>.

Torcal, Mariano, José Ramón, Montero. 2006. *Political Disaffection in Contemporary Democracies. Social capital, institutions, and politics*. New York: Routledge.

Vráblíková, Kateřina. 2008. „Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích.“ *Sociologický časopis* 45 (5): 867–897. Dostupné z: <<https://www.soc.cas.cz/publikace/politicka-participace-jeji-determinanty-v-postkomunisticky-zemich>>.

„Výsledky patnáctiletých žáků se zhoršily, mezi školami jsou propastné rozdíly“ *aktualne.cz*, 6. 12. 2016 (online). Dostupné z: <<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/znalosti-ceskych-devataku-se-zhorsily-meziskolami-jsou-prop/r~32bc62b4bb3811e68f32002590604f2e/>> (23. 4. 2019).

Webb, Paul. 2013. „Who is willing to participate? Dissatisfied democrats, stealth democrats and populists in the United Kingdom.“ *European Journal of Political Research* 52: 747–772. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com>>.

„WYBORY 2011. Kaczyński: Przyjdzie taki dzień, że będziemy mieli Budapeszt“ *youtube*, 10. 10. 2011 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=tXIYsu17MqU>> (26. 3. 2019).

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá politickou podporou v české společnosti. Cílem je zjistit, jaká je po téměř třiceti letech demokratického vývoje podpora demokratického systému, jak rozšířené jsou pocity politické nespokojenosti, individuálního a institucionálního odcizení a dále prozkoumat, nakolik politická nespokojenost a odcizení s podporou demokracie souvisí. Za tímto účelem jsou analyzována data ze šetření veřejného mínění realizovaných Centrem pro výzkum veřejného mínění. Zjištěním je, že podporu demokracie v české společnosti nelze považovat za samozřejmou, pravidelně ji deklaruje sotva větší polovina respondentů. Mnozí z nich navíc vyjadřují souhlas s některými nedemokratickými kroky. Česká společnost se rovněž vyznačuje poměrně rozsáhlým institucionálním odcizením. S tím, že nemohou politiku ovlivňovat, pravidelně souhlasí tři čtvrtiny dotázaných. Individuální odcizení se týká přibližně poloviny občanů. Vysoká je také úroveň politické nespokojenosti, běžně ji vyjadřuje nadpoloviční většina respondentů. Analýza dále prokázala, že mezi individuálním odcizením a podporou demokracie neexistuje vztah. Pocity institucionálního odcizení a politické nespokojenosti jsou však s podporou demokracie spjaty negativně. Zejména problematické se v tomto ohledu zdá být odcizení vůči politice, které navíc působení nespokojenosti oslabuje. Podpora demokracie je dále nižší s rostoucím věkem, u sympatizantů KSČM a u mužů. Efekt pohlaví je však podmíněn institucionálním odcizením, muži demokracii podporují méně s rostoucí úrovní tohoto odcizení.

Klíčová slova: *politická podpora, podpora demokracie, politická nespokojenost, odcizení, česká společnost*

ABSTRACT

Thesis deals with political support in Czech society. After almost thirty years since collapse of communism, it aims at examining levels of democratic support, political discontent, individual and institutional disaffection and exploring possible relations between them. It analyzes data from public opinion surveys conducted by The Public Opinion Research Center. Analysis revealed that democratic support is still not widespread in Czech society, it is regularly declared by little more than half of citizens. Moreover, many of them support some of the antidemocratic thoughts. Czech society is also characterized by extensive institutional disaffection. Feeling that they have no influence on politics is usually expressed by three quarters of respondents. About half of

citizens are individually disaffected. Majority of respondents express political discontent as well. There is no association between individual disaffection and democratic support. However, institutional disaffection and political discontent correlates negatively with democratic support. Especially institutional disaffection seems to be problematic, it also weakens the effect of political discontent. Older people, sympathizers of communist party and men support democracy less. Nevertheless, democratic support expressed by men depends on institutional disaffection. Men support democracy less with growing level of this type of disaffection.

Keywords: *political support, democratic support, political discontent, political disaffection, Czech society*